

გამოცემა სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა კავშირის

ბა.

განათლება

უოკელთვიური

სამეცნიერო-საპედაგოგიკო ჟურნალი

№ 6—7.

ივნისი და სექტემბერი 1920 წ.

ტფილისი
სახელმწიფო სტამბა
1920.

ეზელთა
თაღე
ი იყო
მჯობე
მწე
ასწავ
ახალი
ფეხბა
ს მ
რეფ
სწავ
ფარე
ლიალ
გავს
ან-
იუ
ლი-
ქარ
ოს

5/195

ეროვნული სამაგისტრო
ბიბლიოთეკა

მასწავლებელთა კრილოზის გადაღება.

წარსული ნოემბრის 20-ს, თანახმად საქართველოს მასწავლებელთა კონფერენციის დადგენილებისა, უნდა შეკრებილიყო მასწავლებელთა დელეგატების კრილობა. ამ კრილობის უმთავრეს საგნად დასახული იყო მასწავლებელთა ნივთიერი მდგომარეობის განხილვა და მისი გაუმჯობესებისათვის სათანადო ზომების მიღება.

ფაქტობრივად, ყველასათვის ნათელი და ცხადი უნდა იყოს ის უმწიფესი ნივთიერი მდგომარეობა, რომელსაც განიცდის საქართველოს მასწავლებლობა. ადვილი არ არის, ემსახუროს კაცი საქართველოში ახალი ეროვნული სკოლის საფუძვლის ჩაყრას, მის განვითარებას, აყვავებას. ადვილი არ არის საზოგადოდ მასწავლებლის დიდი დანიშნულების შესრულება, ახალთაობის აღზრდა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თავისი მოვალეობის და მოწოდების პირნათლად განმასახიერებელი მასწავლებელი ყოველდღიურად ეზიდება გოლგოთაზე თვისი წამების ჯვარზე. მაგრამ რა რიგ საყვარელი და ძვირფასია მისთვის ეს „წამების ჯვარი“ და რა რიგ შესჩვევია იგი ამ მძიმე, მაგრამ ბრწყინვალე ტვირთის ზიდვას და უყვირლად, თავ დავიწყებამდის მისცემია მის სამსახურს! ხოლო მასწავლებელმა (მოგაასვენებთ მოწოდებით მასწავლებელზე) რომ შეასრულოს თვისი უდიდესად პასუხსაგები მოვალეობა, აუცილებელია იგი აღიზნდეს მაინც იყოს ნივთიერად უზრუნველყოფილი, რომ შესძლოს ეს არაქიროესი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, შესძლოს სულის სიმტკიცის შენარჩუნება, რათა თვისი ნერვიულობა, სულის მოღლილობა, აპათია, ნების ყოფის მოღუნება არ გადასცეს მოსწავლე ახალთაობას, რომელსაც უდიდესი ნაწილი თანამედროვე უკუღმართი პირობების გამო ისედაა დაავადებულია. უსამართლობა იქნებოდა არ აღგვენიშნა, რომ საქს და თველოს მთავრობის თავმჯდომარეებმა და განათლების უწყების ხელისუფლებამ მძღვანელებმა გულწრფელად მოისურვეს მასწავლებელთა აუტორიტეტის ნივთიერი მდგომარეობის შემსუბუქება, მაგრამ მრავალ დატვირთვათა გამო თვისი განძრახვა ვერ განახორციელეს... ხოლო არ შეიძლება არ აღინიშნოს ისიც, რომ სამწუხაროდ ჩვენი საზოგადოება შეძლებისადაგვარად არ ცდილობს დაეხმაროს იმათ, ვინც მათი შვილების აღზრდელადაა მოწოდებული. პირიქით გასაოცარი

გულგრილობით, უპატივცემლობით ეპყრობა მასწავლებელთა პიროვნებას და ხშირათ ზოგიერთი საზოგადოებისაგან არჩეული პირიც კი უდიერად ექცევა თვისი შეილები გზის მაჩვენებელს. ეს მოვლენა ნათლად მოწმობს ქართული ფართო საზოგადოების უკულტურობას...

საქართველოს მასწავლებლობას კარგად ესმის ის საერთო ეკონომიური არეგ-დარევა, რომელიც თითქმის მთელ ქვეყანას დაეუფლა და, რომლისაგანაც, რასაკვირველია, თავისუფალი არ არის ჩვენი სამშობლოც, ამიტომაცაა, რომ იგი ქართველ მშრომელ ხალხთან ერთად, რომლის განუკვეთელ ნაწილსაც წარმოადგენს, მზად არის ყოველგვარი გაქირვება აიტანოს, ოღონდ ხელი შეუწყოს მშრომელი ქვეყნის თავისუფლების განმტკიცებას, „შრომის სუფევის“ დამყარებას... არ არის მსხვერპლი, რა რიგ დიდიც არ უნდა იყოს იგი, რომლის გაღებაც უნდა შესძლოს ქართველმა მასწავლებელმა თავისუფლების დიდი საკუთრეველის წინაშე, თუ კი „ლუკმა პური“ მაინც არ იქნება მისთვის და მურებული. და ვფიქრობთ, ნოემბრის 20-ს შეკრებილ დელეგატთა ყრილობა სწორედ ამ თვალთაზრისით მიუღდებოდა თვისი ყოფნა-არ-ყოფნის საკითხს და შეეცდებოდა ისეთი გზის გამონახვას, რომელიც მას შეძლებას ისცემა გაეგრძელებია მომავალშიც თვისი თავგანწირული სამსახური..

მაგრამ ჩვენი ქვეყნის სამრეკლოდან კვლავ გაისმა გამაფრთხილებელი რწოდება: მტრები, დაუპინებელი მტრები ჩვენი ქვეყნისა მუხანათურად კვლავ თავ-დაცემას გვიპირებენო; და, ამ ბოლო ხანებში ისედაც იშვიათად მოწმენდილ სამშობლოს ცაზე, კვლავ აიშალენ მოსალოდნელი აფრთხის მთხრობელი ღრუბლები.

ამ გარემოებას ანგარიში გაუწია საქართველოს მასწავლებელთა კვშირის საბჭომ და ყრილობა იანვრის 9-ისთვის გადადვა. გვინდა ვიჩვენოთ, რომ ამხ. მასწავლებლები სავსებით გაიზიარებენ საბჭოს მიერ დადგმულ ნაბიჯს ყრილობის გადადების შესახებ. მომავალ ყრილობას ასარჩევი აქვს მრავალი საყურადღებო საკითხი, რომელთა შესახებაც, მედია, თითოეული ადგილობრივი ორგანიზაცია იკონიებს მსჯელობას და გარკვეულის მოსაზრებით აღჭურავს თვის წარმომადგენლებს. სით, ექვი არ არის, თვით ყრილობის მუშაობაც უფრო ნაყოფიერი იქნება. ეს მეორე ყრილობაა საქართველოს მასწავლებელთა ცხოვრებაში და გულწრფელად ვისურვებთ, რომ მას ღირსეულად შეესაბუთოს თავისი მოვალეობა.

ანა ბაპტისტი.

ორიოდ სიტყვა ისტორიის სწავლების შესახებ.

I რა არის ისტორია, როგორც მეცნიერება.

როდესაც ელემენტარ სწავლებაზე ჩამოვარდება ხოლმე ლაპარაკი ჩვეულებრივად არც ერთი საგანი არ იწვევს ისეთ დავას და კამათს როგორც ისტორია. ალბად ეს იმით აიხსნება, რომ თვით ისტორია როგორც მეცნიერება შედარებით გამოუჩვევლი რამ არის. რა არის ისტორია, როგორც მეცნიერება? არის კი საზოგადოდ იგი მეცნიერება, თუ არა? და თუ არის, როგორი მეცნიერებაა: აღწერილობითი, თუ განზოგადებითი, ესე იგი მხოლოდ კერძო მოვლენათა ქრონოლოგიურ აღწერას ისახავს თავის საგნად, თუ მხოლოდ მათ განზოგადებას და საზოგადო კანონების გამოკვევას? ცხადია, რომ ისტორიის სწავლებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორ უცქერის პედაგოგი საკითხებს. თუ, მაგალითად, ჩვენ ისტორიას შევხედეთ ისე, როგორც მხოლოდ სინთეტიურ (განზოგადებით) მეცნიერებას, იმ შემთხვევაში, მოსალოდნელია ისეთი უკიდურესი აზრიც, რომლის მიხედვითაც ისტორიის სწავლებას სრულიად არ უნდა ჰქონდეს ადგილი არა თუ პირველ დაწყებითში, საშუალო სასწავლებელშიც კი. ხოლო თუ ისტორიას ვსცანით მხოლოდ აღწერილობით მეცნიერებად, იმ შემთხვევაში განძობელია ისტორია შეტანილი იქმნეს სასწავლო საგანთა სიაში ისეთი ლების პირველი წლიდანვე.

ისეთ საგნებისათვის, რომელშიც აშკარად ერაღება და ერთმანეთს არ ადვილად ეგუება აღწერა და სინტეზი, მაგალითად, ბუნების მეცნიერებისათვის, ასეთი საკითხი არ არსებობს. ამ დარგში პედაგოგი ღიად იბოვის ყოველი ასაკის შესაფერ მასალას, აგრეთვე ისეთ საგანს როგორიც არის გეოგრაფია. ისტორიის შესახებ კი ყოველ შემთხვევაში ის აზრი მაინც დამყარებულად უნდა ჩაითვალოს, როგორც შემდგომ და დავინახავთ, რომ სულ მცირე ასაკისათვის იგი არავითარ შესაფერვლი სალას არ იძლევა. ამ აზრის საილუსტრაციოდ მოვიგონოთ თუნდნა რა გაჭირვებით და რა ყოყმანის შემდეგ შემოიღო რუსეთის სამინისტრომ რომ გიმნაზიების I—II კლასებში ისტორია. მით უმეტეს დაინახავთ თებელია ეს გარემოება, რომ პესსიმისტების მოლოდინი სრულიად გამართლდა და მართლაც და რაღაც უმგვანი ხასიათი მიიღო ამ კლასებ-

ში ისტორიის სწავლებამ. მაგრამ ნიშნავს ეს იმას, რომ უმცროს აქა-
ში მართლაც არ ისწავლება ისტორია? ნიშნავს ეს იმას, რომ ისტორია-
მცირე ასაკის ბავშვებისათვის არ გვაძლევს კონკრეტ მასალას?

ერთი მხრით ისტორია, როგორც მეცნიერება, აუარებელ კონ-
კრეტ მასალას გვაძლევს, ისეთ აუარებელს, რომ თუ ამ მასალის შე-
სწავლას ან შეგროვებას კეთილსინდისიერათ შეუუღებით, ეს მასალაც
მეცნიერება კი არ გამოვა, უთავბოლოთ არეფ-დარეული აღრიცხვა-
ვაქტებისა. ხალხი თუ მოვისურვებთ ფაქტების და მოვლენების სისტე-
მაში მოყვანა და რაზე გარკვეული წესით დალაგება, მაშინ ფილოსო-
ფიის და სოციოლოგიის სამფლობელოში შეეტოვებთ. თუ ისევ ფაქ-
ტების გამოკვლევას მივცემთ უპირატესობას და სისტემის დასაცავად
ისტორიულ მოვლენებს სხვა და სხვა სფეროს მიხედვით გავანაწილებთ
ისტორიულ-ლიტერატურულს ცალკე, ეკონომიურს ცალკე, ასრეთ წო-
მებულ „სიძველეებს“ ცალკე, ხელოვნების სფეროსას ცალკე, ლინგვი-
სტიკისას ცალკე და სხ.) მაშინ ისტორია რამდენსავე დამოუკიდებელ
არგად იცვალა, რომელთაგანსაც თვითთვის თავისი სპეციალისტი
ირღება. ისტორიისათვის კი აღარა რჩება ასპარეზი. ამიტომ ხშირად
ეთი საკითხიც კი იბადება: არის კი ისტორია მეცნიერება?*) თუ იგი
არალო კონგლომერაიაა სხვადა და სხვა მეცნიერებათა, ან მასალის
გროვებელი ისეთ ზოგად მეცნიერებისათვის, როგორიც არის სო-
ციოლოგია?

ყველა ეს საკითხები მეტად ძნელი გადასაწყვეტია, მეტად რთული,
ამ ისტორიის სწავლების დაყენების საქმის გადაწყვეტა მაინც შეუ-
ძლებელია, თუ პედაგოგს არა აქვს ამ საკითხების შესახებ გარკვეული
ი.

ჩვეულებრივ ისტორიას აღარებენ ხალხმ ბუნების მეტყვე-
ას. მაშინ, როდესაც ბუნების მეტყველება იკვლევს და სწავლობს
ვიდუალურ მოვლენას მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი გვაძ-
ს საშუალებას საზოგადო კანონების აღმოჩენისას და დადასტურე-
ს, ისტორიის ინდუვიდუალურ მოვლენათა შესწავლის დროს მხოლოდ
ნ აქვს საქმე და იკვლევს მას როგორც ასეთს, რათგანაც ისტორი-
მოვლენები არ მეორდებიან. მაგალითად იტალიის რენესანსი იყო
ლ და მეორედ არასოდეს იგი არ გამეორდება. ამიტომ მისი გა-

მოკვლევა და შესწავლა ისტორიულად, არავითარ კანონს არ აღმოაჩენს და არც დაადგენს. იგი აღმოაჩენს და გამოიკვლევს მხოლოდ ფაქტს. ამ აზრის მიხედვით ისტორიის საგანს შეადგენს „ყველა იმ ფაქტთა კრებული, რომელთაც განაგებს გონება და რომელნიც განიცდიან გონების გავლენას“*). ამ აზრის მიხედვით ცოდნის იდეალს შეადგენს ყველა ფაქტებისა და ყველა პიროვნებათა ცოდნა. ერთი სიტყვით ისტორია აზრის იდეოგრაფიული მეცნიერება, ბუნების მეტყველება კი ნომოთეტიურია, ანუ, როგორც პოზიტივისტები ამბობდნენ, კონკრეტი და აბსტრაქტი. პირველი რიგი მეცნიერებათა მხოლოდ ფაქტს იკვლევს, მეორე კანონს, ხოლო რაფანაც პოზიტივისტები (განსაკუთრებით ნატურალისტური) მთელ მსოფლიოს. ერთ საერთო კანონს უმოპოვებდნენ, ამიტომ მათის აზრით ადამიანი და მისი საზოგადოებაც ბუნების საერთო კანონს ემორჩილება და ამიტომ ბუნების მეტყველების კანონი კანონია აგრეთვე საზოგადოებრივ მეცნიერებათათვისაც. ამ თვალსაზრისით, რასაკვირველია ისტორიის თავისი განსაკუთრებული კანონი არ უნდა ჰქონოდა; ეს მეცნიერება, როგორც კონკრეტი, აბსტრაქტი, მეცნიერებათა მიმართ მხოლოდ მსახურის როლს ასრულებს, ე. ი. აქვს მნიშვნელობა მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი ემსახურება ციოლოგიას, როგორც აბსტრაქტ მეცნიერებას. ამ თვალსაზრისით კონკრეტი და აბსტრაქტი მეცნიერებანი შემეცნების სხვა და სხვა ფეხურის კი არ წარმოადგენენ, არამედ სრულიად ერთმანეთისაგან სხვადასხვანაირს ლოგიკურად შეურიგებელს და ბუნებრივად შეუთანხმებელ დარგებს.

მეცხამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში თითქმის იგივე აზრი გავრცელებული აქვს ცნობილ ფილოსოფოსს ვინდელბანდს, რომელიც ფილოსოფიის ისტორიაში მეცნიერებათა სხვა და სხვა დარგებს ორ წაწილადა ჰყოფს: ა) მეცნიერებანი, რომელიც მოვლენებს იკვლევენ და ბ) რომელნიც კანონებს არკვევენ. ამასთან მეტოდებსაც არკვევენ და პირველს უწოდებს იდეოგრაფიულს, მეორეს ნომოთეტიურს. ნაწილი იმასვე ამბობს მხოლოდ სხვა ტერმინოლოგიით. მისი აზრით ისტორია აზრის მეცნიერება სინამდვილის შესახებ, ბუნების მეტყველება კი შესაძლებლის აუცილებელ პირობების შესახებ. დაახლოვებით ამავე აზრის განვითარებას და უკეთესად დასაბუთებას წარმოადგენს რიკკერტის შრო-

*) ასე ამბობდა ბურდო იხ. Корбевъ. Введение въ социологию.

მა: „საზღვრები“ და ისტორიის ფილოსოფია“. რიკვერტის აზრით ისტორიისა და ბუნების მეტყველების შორის განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ მათ საქმე აქვთ სხვა და სხვა გვარ კატეგორიის ფაქტებთან და მოვლენებთან. ისტორიული ფაქტი ჩვენში ძრავს ინტერესს კრა იმიტომ, რომ იგი სხვა ფაქტისაგან განირჩევა, არამედ იმიტომ, რომ იგი სხვა ფაქტებს წააგავს. რა თქმა უნდა ყოველი საგანი და ყოველი მოვლენა თავის ინდივიდუალობაში მეორისაგან განირჩევა ადამიანი ვერ იპოვნის ორ მოვლენას რომ ერთი მეორეს სრული განმეორება იყოს, მაგრამ მასთან მოვლენათა შორის მსგავსებაც არსებობს. ამიტომ სავითრეული მოვლენა წარმოადგენს ცნებათა გვარის ერთ ნაწილს. ერთ სტერს, ისე როგორც სხვა და სხვა ხე, რომელთაც თავისი კერძო თვისებათა აქვს, მაგრამ იმავე დროს საერთო თვისებებიც იმდენი აქვთ, რომ მათ ერთი საერთო ცნების აღსანიშნავი სახელი ეუწოდეთ. ამგვარ შემეცნებას ჩვენ ცოდნაში შეაქვს წესი და რიგი და ეს არის ნამდვილი მაცნეობის შემეცნება. ამ კანონს ემორჩილება როგორც ბუნების მეტყველება, ისე ისტორიაც, მაგრამ, რადგანაც ისტორიაში ჩვენ საქმე გვაქვს ქრონოლოგიურის თანდათანობით მომხდარ ფაქტებთან, ამიტომ ბევრს ჰგონია, რომ ისტორია სულ სხვა მეცნიერებაა და უნების მეტყველება სულ სხვაა. ხომ შეიძლება, რომ ბუნების მეტყველებაც განვითარების თვალსაზრისით შევისწავლოთ და უმთავრესი გულისყური მივაპყრათ, ვთქვათ, ორგანიზმთა განვითარებას. მაშინ აქაც იგივე უნდა ვსთქვათ, რასაც ისტორიაზე ამბობენ, რომ ერთი და იგივე მოვლენა არ მეორდება. არამც თუ ისტორიაში, საზოგადოდ ოცნებაშიც ერთი და იგივე ფაქტი არ მეორდება და თუ ჩვენ საგნ-ერთ ჯგუფს ერთმანეთს ვუფარდებთ. მხოლოდ ზემოაღნიშნული ით.

ეს, რასაკვირველია, იმას არ ნიშნავს, რომ საგნის ან მოვლენის ინდივიდუალობას თავისთავად არ ჰქონდეს მნიშვნელობა, არ იპოვდეს ჩვენ ყურადღებას და არ იწვევდეს ჩვენში ინტერესს. პირი-ხშირად, როგორც ამბობა რიკვერტი „საგანი გვანტერესებს ჩვენ ნაღ, რამდენადაც მას აქვს რამე თავისებური თვისება, რომელიც როდ მისი თვისებაა და რომლითაც იგი სხვა საგნისაგან განსხვავ-“. ჩვენი ინტერესი და ჩვენი ცოდნა (ამ შემთხვევაში) მიმართულია ინდივიდუალობისადმი და თუ, ამავე დროს ვიცით, რომ ყველა

სხვა აბიექტების მავარად, ისიც შეიძლება განხილულ იქმნეს როგორც ეგზემპლარი რომელიმე გვარობრივი ცნებისა, ჩვენ მაინც არა გვაქვს სურვილი, რომ იგი სხვა საგნებს გავუთანასწოროთ და ვცდილობთ სხვა საგნებისაგან გამოვყოთ. ენაში ეს იმით გამოიხატება, რომ ჩვენ ამ საგანს საკუთარ სახელს ვაძლევთ“. აი ეს არის მეცნიერულ კვლევა ძიების მეოთხე, იგი საერთოა ყოველ მეცნიერებისათვის, იგი გვაძლევს საშუალებას, რომ ერთი მხრით სინამდვილე შევისწავლოთ მისი მრავალ გვარობით და მეორე მხრივ საერთო კანონებიც აღმოვაჩინოთ. მართალია, მოვლენა და ფაქტი არ მეორდება, მართალია სინამდვილეში არსებობს მხოლოდ ინდივიდუალობა, მაგრამ ადამიანის შემოქმედების და განზოგადების უნარს თვითონ შეაქვს წესრიგი მრავალ საგანთა კონგლომერატში. ამგვარად ყოველსავე მეცნიერებას აქვს მისწრაფება ერთი მხრით ინდივიდუალობის შესწავლისა და მეორე მხრივ კანონების აღმოჩენისა. ამიტომ მეცნიერებათა დაყოფა ნომოთეტიურ და იდიოგრაფიულ ჯგუფებად შეცდომად უნდა ჩაითვალოს როდესაც რომელიმე სპეციალისტი ვიწრო სპეციალურ ლინგვისტიურ, ან ლიტერატურულ, ან ეკონომიურ საკითხს იკვლევს იგი ინდივიდუალურ მოვლენას სწავლობს და რაც უფრო მკვეთრი და მოვლენის მარტივ ელემენტებად განმანაწილებელია მისი გონება, იმდენად უფრო მკიდრო ნიადაგს უმზადებს იგი ისტორიულ სინტეზს. მხოლოდ ერთ რამეში არის განსხვავება ვიწრო სპეციალისტსა და ნამდვილ ისტორიკოსს შორის: თუ სპეციალისტი შრომობს ამა თუ იმ მოვლენის შესწავლისთვის და ცდილობს მისი ინდივიდუალობის გამოარკვევას და ის კი სრულებით არ ახსოვს ან არ იცის, რომ ეს საგანი მისი ინდივიდუალობით იმავე დროს ნაწილია საერთო გვარისა, ეს შეუზღუბელი კვლევა მის ნაშრომს წაუტეხელ ბეჭედს ასვამს ზედ და მისი შრომა, მოკლებული ფართო ისტორიულ სინტეზს, ისტორიულ შრომად არ გამოდგება. ამისათვის მის ნაშრომს ისტორიკოსი შეაედებს, როგორც სპეციალურს და ისტორიისათვის ვიდრე გამოიყენებდეს მის ნამუშევარს, ხელახლად გადაამუშავებს სხვა დაზგიდან ამოკრებილ ცნობებთან ერთად. თვით ისტორიკოსის მეცნიერული მუშაობა ინდივიდუალურ მოვლენის გამოკვლევისათვის გამოიხატება ისტორიული ფაქტის გამოკვლევაში, რამდენადაც ეს ფაქტი არის ცოცხალი ადამიანის ან ადამიანთა მოქმედება, როგორც შედეგი სხვა და სხვა გვარ (ფსიქიურ, ეკონომიურ და სხვა) მოვლენათა.

ისე რომ ობიექტი ისტორიისა რთულია, იგი არის სხვა და სხვა სფეროს გავლენის შეერთება და რომელიმე აქტში გამოხატვა. ისტორიას ამ აქტთან აქვს მხოლოდ მოქმედება. მაშასადამე ისტორიის ობიექტი უფრო რთულია, ვიდრე სხვა დარგის მეცნიერებისა. ამიტომ ისტორიკოსი ანგარიშს უნდა უწევდეს ფსიქოლოგიას, მაგრამ იგი ფსიქოლოგოსი არ არის, აგრეთვე ლინგვისტიკას, მაგრამ იგი ლინგვისტი არ არის, ეკონომიკას, მაგრამ იგი ეკონომისტი კი არ არის და სხვა. იგი არ იკვლევს სპეციალურად არც ერთ ამ დარგის საგანს, მაგრამ ყოველ ამ დარგთან მას აქვს საქმე იმდენად, რაენდნადაც დარგთა სფეროს მოვლენები თავს იყრიან ისტორიულ აქტში, რომელთანაც აქვს საქმე ისტორიკოსს. აი რათი განირჩევა ისტორია სხვა დარგის მეცნიერებისაგან და არა იმითი, რომ იგი უფრო ინდივიდუალურ მოვლენებს იკვლევს და არა კანონებს ან პირიქით.

ამგვარად ჩვენ შეცდომად მიგვაჩნია მეცნიერებათა ორ ნაწილად დაყოფა: ნომოტეტიურ და იდიოგრაფიულ, ან თუნდაც, როგორც წინადაც ამბობდნენ ნოგოლოგიურ და ავენოლოგიურ მეცნიერებათა დარგებად (იხ. კარევეის ფილოსოფია). ყოველი მეცნიერება, თუ იგი მეცნიერებაა, კანონებს იკვლევს და ყოველი მეცნიერება, თუ იგი მეცნიერულ დასაბუთებას ცდილობს თავის დებულებებისას ინდივიდუალურ მოვლენათა ანალიზს გვერდს ვერ აუქცევს. თავდაპირველად კი ორივე ბანაკის მომხრე მეცნიერები უკიდურესობაში ცვივოდნენ. მაგალითად ისტორიის ნომოტეტიური მნიშვნელობის მომხრენი იყვნენ ვოლტერი და მონტესკიე, ნამეტნავად უკანასკნელი, რომელმაც თითქმის არარაობისაგან შექმნა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგი, და პირველად გამოსთქვა ის აზრი, რომ ადამიანის საზოგადოებრივი ცხოვრებაც და არა მხოლოდ ბუნება, კანონებს ემორჩილება. მონტესკიეს შემდეგ ადამიანის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში კანონების ძებნა ჩვეულებად შემოვიდა, მაგრამ კაი ხანს არავის ფიქრად არ მოსდიოდა, რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებას შეიძლება თავისი საკუთარი კანონები ჰქონდეს, და იქაც ბუნების კანონების განმეორებას ეძებდნენ. ამიტომ საზოგადოებრივ მეცნიერებაშიც ბუნების მეტყველების კანონები და მეთოდები გამეფდა და ისტორიას, როგორც საზოგადოებრივ მეცნიერებას, არავითარი დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. „სოციალური ფიზიკა“ „სტატისტიკა“, „დინამიკა“ — ეს ტერმინები, განსაკუთრე-

ბით პირველი ამტკიცებენ, რომ მაშინდელი მეცნიერები (ოგ. კონტი „Cours de phil. pas.“) ცდილობდნენ ბუნების მეტყველების სხვა და სხვა დისციპლინა მთლიანად გადმოენერგათ საზოგადოებრივ მეცნიერებაში. ლაპლასის, კუვიეს, ლამარტიკის და სხვათა აღმოჩენებმა ბუნების მეტყველების სფეროში იმედი აღუძრა მეცნიერებს, რომ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგშიც იგივე აღმოჩენები შეიძლება განმეორდესო. ამგვარი გავლენა ეტყობა, მაგალითად კეტლეს მის „სოციალურ ფიზიკაში“ და ბოკლის ცნობილ თხზულებას. მაშინ დაიწყო კვლევა ადამიანის მოდგმის „ბუნებრივი ისტორიისა“. ყველა ამას ბოლოს და ბოლოს სასურველი შედეგი მოჰყვა. მაგალითად „ბუნებრივი ისტორიის“ კვლევა შემდეგ ანთროპოლოგიად და ეთნოგრაფიად გადაიქცა. მაგრამ მანამდის კი თითქმის კურიოზულ ცდას წარმოადგენდა ერთი დისციპლინის მეთოდების და დებულებების სულ სხვა დისციპლინაში გადმოენერგვისას. შემდეგში ამ მეცნიერულმა მოძრაობამ გამოიწვია ისეთი შრომები, როგორც სპენსერის სოციოლოგია მრავალ ეთნოგრაფიულ და სხვა მასალებზე დაფუძნებული და განსაკუთრებით კი კულტურის ისტორიის და ცივილიზაციის ისტორიის საზოგადო კურსები, როგორც მაგ. ლიპპერტისა, კოლბისა, დროზმანისა, ამ საზოგადო კურსებს თვისება იმაში მდგომარეობს, რომ მათში კაცობრიობა და კულტურა გაერთიანებულია, განსხვავება თვითეულ ქვეყნისა ან ერისა მოყვანილია მხოლოდ იშვიათად, ისიც იმ მიზნით, რომ ამ განსხვავებამ უფრო უკეთ აღნიშნოს საერთოს მთლიანობა. ამიტომ ამ კურსებში კონკრეტი მოვლენები, ადამიანის ცოცხალი სული, მოქმედება, როგორც შედეგი რთული ფსიხოლოგიური განცდისა და თუნდაც იმავე ცივილიზაციის და კულტურის გაღწენისა, იჩქმალება, არა სჩანს. ისტორია, როგორც ასეთი იმითი განირჩევა ამ საზოგადო კურსებისაგან, რომ მას, როგორც არა ერთხელ აღვნიშნეთ, საქმე აქვს ცოცხალ ადამიანის ცოცხალ მოქმედებასთან. ეს კი არ იქნება არ იყვეს ინდივიდუალური, თუმცა მრავალი ხალხის მოქმედება შეიძლება საზოგადოდ ერთგვარიც იყვეს თავის შედეგებით და მაზნებით. ამიტომ საზოგადოდ კურსები ცივილიზაციის და კულტურის ისტორიისა ისტორიის მაგიერობას ვერ გასწევს. მასში უფრო ხშირად დაცულია უნივერსალური ფალსაზრისი, ამნაირი კურსი უფრო ხშირად დაწერილია ერთი საზოგადო აზრის, ან რაიმე ტენდენციის გასატარებლად რომელიც მეცნიე-

რებათა სხვა დარგიდან არის წასესხები. ასეთია მაგალითად პ. რიჩარდის „Naturel history“, რომელიც სცდილობს ბუნების ისტორიის თვალსაზრისის გატარებას კაცობრიობის ისტორიაში. ასეთია ბლუშენბახი, რომელიც არკვევს „ბუნებრივ სხვა და სხვაობას ადამიანთა“ მოდგმისას. (ეს ცნობები ამოკრებილია ლაპპო-დანილევსკის წიგნიდან.) ტაილორიც თავის ანტროპოლოგიაში ცდილობს ადამიანის პირველყოფილი კულტურის ისტორიის აღწერას და ამ შრომასაც ძლიერ ეტყობა ბუნების მეტყველების გავლენა. საზოგადოდ უწინ ანტროპოლოგიას ეძახდნენ ადამიანთა მოდგმის ბუნების ისტორიას, დაახლოვებით ასეთივე ხასიათი აქვს ცნობილ შრომას როლლანისას, რომელიც პროვინციული-ტურ აზრს ატარებს თავის შრომაში, გიზოს საფრანგეთის ცივილიზაციის ისტორიას, რომელიც სცდილობს დაამტკიცოს, რომ ცივილიზაცია სოციალურ ურთიერთობის განვითარებაში მდგომარეობს. რა თქმა უნდა, მსოფლიო ისტორიებს და ცივილიზაციის ისტორიებს უფრო ახლო კავშირი აქვსთ ისტორიასთან, ამასთანავე რა თქმა უნდა ამგვარმა მრავალ ნაირმა ცდამ, თავის თავად მრავალ შეცდომებთან ერთად. მაინც ბოლოს და ბოლოს ბევრი ახალი საკითხი გამოიკვლია და დიდი შედეგი მოიტანა, ისტორია დააყენა ნამდვილ მეცნიერულ ნიადაგზე. მაგრამ მაინც არ შეიძლება ვსთქვათ, რომ ვრცელი მსოფლიო ისტორიის წიგნების წიქა ამ უკანასკნელ დროს თან და თან ისპობა, ყოველ შემთხვევაში მნიშვნელობას ჰკარგავს მას შემდეგ, რაც არქეოლოგიური ნაშთების პოვნამ დაარწმუნა მეცნიერება იმაში, რომ ძნელია ისტორიას შევხედოთ ისე, როგორც მთლიანს შეურყეველ პროცესს. ასე ისტორიული არქეოლოგიის განვითარებამ თანდათან შეიმუშავა ის აზრი, რომ ხშირად ერთს და იმავე ადგილზე რამდენჯერმე აღორძინებულა კულტურა და გაჩაღებულა კერა ისტორიული ცხოვრებისა, ყოველ შემთხვევაში ეკონომიური დაცემა და ხელახალი განვითარება ხშირად მომხდარა. მსგავსება. სხვა და სხვა ხალხის აზროვნობასა და ცხოვრებაში ისე აშკარად გამოჩნდა, რომ ისტორიკოსებმა უკვე საერთო ისტორიულ კანონებს დაუწყეს ძებნა და თავი მიანებეს მსოფლიო თვალსაზრისს და ერთ მსოფლიო კანონის თვალსაზრისით კაცობრიობის ისტორიის განხილვას. ამგვარი მიმართულება განსაკუთრებით ეკონომიური ისტორიის განვითარებამ გამოიწვია. მაგრამ ადამიანის გონება, აზროვნობის ერთგვარ მსვლელობას შეჩვეული, ვერ შორდება

მას. ამ ახალი გზით სიარულის დროსაც მეცნიერება ისევ ერთი პრინციპის ძეგნას შეუდგა და სურდა ისტორიაც ამ პრინციპის მოსაძებნად გამოეყენებინა. დაუწყო ძეგნა ერთ ფაქტორს, რომელზედაც უნდა იყოს აშენებული ადამიანის ცხოვრება და მისი განვითარება ამგვარ ფაქტორად მარქსს და მის მიმდევრებს მიაჩნდათ ეკონომიური სტრუქტურა. რასაკვირველია, ეს მიმართულება, როგორც რწმენა შეიძლება კარგიც იყოს, შეიძლება ცუდიც, ამას აქ არ შევეხებით. ხოლო რამდენად შესაფერია ისტორიისათვის, როგორც მეცნიერებისათვის ამ თვალსაზრისის მაში გადატანა და განსაკუთრებით სურვილი, რომ ისტორია როგორც მეცნიერება, მაინც და მაინც ამ პრინციპის დასამტკიცებელ მასალის საძებარ ასპარეზად გახდეს, ეს სულ სხვა საკითხია და ამას გულდასმით განვილვა სჭირდება, რომ ვიცოდეთ თუ რა არის ისტორია როგორც მეცნიერება და რანაირად უნდა შევასწავლოთ იგი მოზარდ თაობას.

გ. ნათაძე.

სოფლის სკოლები ჩრდილოეთ-ამერიკის შეერთებულ შტატებში.

უკანასკნელი ათეული წლის განმავლობაში ჩრდილოეთ-ამერიკის შეერთებულ შტატებში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ სახალხო დაწყებით სკოლეს. იმ დროს, როცა აქაური ქალაქის სკოლები ყოველის მხრით კარგად მოწყობილი და უზრუნველ ყოფილია, სოფლის სკოლებს ბევრი რამ თვალსაჩინო ნაკლი აქვთ და არსებითი რამ აკლიათ, როგორც სწავლის საქმეში, ისე ბინის, ხელსაწყოსა, სასკოლო გიგიენისა და სხვათა მხრით, მაგრამ დღემდე თითქმის ყოველი სურვილი ამ სფეროში სურვილად-და რჩებოდა.

უკანასკნელი 1910 წლის აღწერის მიხედვით ადგილობრივი მცხოვრებნი იყოფიან პროცენტულად შემდეგ წაირად: ქალაქის მცხოვრებნი შეადგენენ—46,3⁰/₁₀₀, სოფლისა—53,7⁰/₁₀₀. ყოველი სოფელი, რომელშიაც 2500, ან მეტი მცხოვრები ითვლება, მიეწერება ქალაქს.

ხოლო დანარჩენი-კი, სადაც 2,5 ათასზე ნაკლები მცხოვრებია და ყველა ცალკე-ცალკე გაფანტული მოსახლეობა ითვლებიან სოფლის მცხოვრებლად. ამ ქალაქებსა და სოფლებს შორის მანძილის სიდიდე და გზების მოუწყობელობა შეადგენს უმთავრეს მიზეზს ადგილობრივ სოფლის მცხოვრებთა განვითარების დაბალ საფეხურზე დგომისას... ამ ახლო წარსულში განათლების ბიურომ მოახდინა გამოკვლევა სოფლის სკოლების მდგომარეობის შესახებ; წინასწარი ცნობები გამოქვეყნებულ იქნა ბიუროს ერთ-ერთ მიმდინარე გამოცემაში ე. წ. „ბიულეტენ“-ში.

ქვემოთ მოყვანილი შედარება მშენიერი ილლიუსტრაციაა ადგილობრივ ქალაქებისა და სოფლების მდგომარეობისა. ეს შედარება ნათლად ღალადებს აგრეთვე სოფლის სკოლების არა სასარგებლოდ. ქალაქების 46,3%—იან მცხოვრებთა შორის წერაკითხვის უცოდინარი ითვლება 5,1%-მდე. ხოლო სოფლის 53,7% მცხოვრებიდან—10,1%. ე. ი. სწორედ ორჯერ მეტი. პირველიცა და მეორეც ძალიან დიდი პროცენტია მოწინავე, განათლებულ ქვეყნისათვის, მაგრამ ეს აიხსნება იმ უსწავლელ ემიგრანტების სიმრავლით, რომელნიც დიდძალ ტალღებად აწყდებიან ამერიკას ყოველ წლივ, უკულტურო ქვეყნებიდან, განსაკუთრებით—რუსეთიდან. სასკოლო პასაკის ბავშვები შეადგენენ ქალაქის მცხოვრებთა შორის 41,5%, სოფლებში-კი 58,5%. ეს გადაქაზება უთუოდ იმით აიხსნება, რომ მრავალი სოფლელი მამები სტოვებენ თავიანთ ოჯახებს, ცოლ-შვილს სოფლად და მიდიან ქალაქებში სამუშაოდ, სადაც, ცხადია, რეგისტრაციის დროს ხვდებიან ქალაქის მცხოვრებთა რიცხვში. სკოლაში მოსიარულებთა რაოდენობა სოფლებში მეტია (58,5%) ვიდრე ქალაქებში—(41,5%). საშოსწავლო დღეები ქალაქებში არის 184,3, სოფლებში 137,7. ამ გამოკვლევის დროს აღმოჩნდა, რომ თითქმის $\frac{2}{3}$ შტატის სკოლები სოფლებში ძლიერ ცუდად არის დაყენებული: მეთვალყურეობა სუსტია, მასწავლებლები არ არიან სპეციალური ცოდნით აღჭურვილნი მეცადინეობა სწარმოებს შეუფერებელსა და ხშირად ანტისანიტარულ ბინებში. ცხადია ზოგიერთი შტატი და ცალკე ადგილები ამა, თუ იმ შტატებში გამონაკლისს შეადგენენ, მაგრამ საზოგადოთ მდგომარეობა იმდენად არა დამაკმაყოფილებელია, რომ იგი იპყრობს როგორც მთავრობის, ისე კერძო საგანმანათლებლო დაწესებულებათა განსაკუთრებულ ყურადღებას. ზემოთ მოყვანილი გამოკვლევა მოახდინ-

ნა 1911 წელს გახსნილი განათლების ბიუროსთან არსებულმა სოფლის სკოლების განყოფილებამ, რომლის მოვალეობას შეადგენს სოფლებში სწავლის საქმის წარმატებაზე ზრუნვა. ამ მუშაობისთვის (გამოკვლევის-თვის) იყო გადაღებული — 60,000 მან.

პარველს — „სტატისტიკურ ბიულეტენს მოჰყვა მეორე — „სოფლის სკოლების მასწავლებელთა მოსამზადებელი კურსები“. არსებობს ცალკე პედაგოგიურ გამოცემათა საგამომცემლო განყოფილება, რომელშიაც შედის 50 ცნობილი და გამოჩენილი პედაგოგი და სახალხო განათლების ასპარეზზე მოღვაწე. ისინი მხოლოდ ამ საქმეს ეკუთვნიან და ემსახურებიან სავსებით. რისთვისაც ეძლევათ განსაკუთრებული ჯილდო.

ისინი სწავლობენ და იკვლევენ სწავლა-აღზრდის საქმეს ყოველის მხრით, როგორც საერთოდ, ისე კერძოდ თავიანთ ქვეყანაში; ათვლიერებენ და ეცნობიან სხვა-და-სხვა ადგილებში სკოლებს, იღებენ მონაწილეობას სხვა და სხვა ნაშრომის გამოცემაში. სოფლის სკოლების საქიროებათა შესასწავლად, პროფესიონალურ განათლებისა და სკოლის ჰიგიენისათვის გაღებულ ხარჯების რაოდენობა 1912 წელს 60,000-დან 150,000 მანეთამდე გაიზარდა.

ეროვნულ ასსოციაციის წლიურ კრებაზე განათლების ეროვნულმა საბჭომ დაადგინა აგრედვე დაარსოს ასსოციაციასთან საგანგებო კომიტეტი — 11 პირი აგან შემდგარი, — „სოფლის სკოლების თანამედროვე მდომარეობის შესასწავლად და მის გასაუმჯობესებელ საშვლებათა გაჩისამუშავებლად“. აქვე გადაიღო ამ საკითხის შესასწავლად 10 ათასი მანეთი და შემდეგ კიდევ 10,000 მან. პირველი ყრილობა მოხდა 1912 წლის დასაწყისს.

უკანასკნელ წლებში სამ შტატში დაარსდა სოფლის სკოლების მდგომარეობის შესასწავლად საგანგებო კომისია. 1—შტატი იოვში კომისია შესდგება 21 კაცისგან და დაარსებულია ადგილობრივ მასწავლებელთა ასსოციაციის ინიციატივით, მის წლიურ ყრილობაზე — 1911 წელს; მე-2-ე ჩრდ. დაკოტაში — ადგილობრივ მასწავლებელთა „განათლების საზოგადოების“ ინიციატივით. მე-3-ე ისკოინში-კი კომიტეტი 15 კაცისგან — შედგენილია სახალხო განათლების სუპერინტენდენტის-მიერ. ამას გარდა ოცამდე შტატში განათლების დეპარტამენტთან დაარსდა საგანგებო ჯამაგირიანი თანამდებობა სპეციალი-

სტებისა—მეთვალყურეობის, თუ ინსპექტორობის მსგავსად, რომელნიც მათელს თავის დროსა და ყურადღებას ანდომებენ ნხოლოდ და მხოლოდ სოფლის სკოლების არსებობის პირობებსა და საჭიროებათა შესწავლას. 12 შტატში ამათ ეწოდებათ სახელწიფო მეთვალყურე და ჯამაგირი ეძლევათ ნახევარი შტატის სალაროდან, ნახევარი-კი პიბოდის სახელობის განათლების ფონდიდან. იმ შტატებში, სადაც ნეგრები სკარბობენ, არიან საკუთარი მეთვალყურეები ნეგრების სკოლებისა. სახალხო სწავლა-განათლების საქმეში დაწინაურებულ შტატებში, როგორც მაგალითად—მასსაჩუხეტს-ში და ნიუ-იორკში, სოფლის სკოლათა მეთვალყურენი ითვლებიან შტატის „განათლების სამსახურს“ წევრებად. რამდენსამე შტატში ამ მეთვალყურებს სკოლათა ინსპექტორი ეწოდებათ. ამ მეთვალყურეთა მოღვაწეობა განსაკუთრებით ინტენსიურია სამხრეთის შტატებში. ისინი პირადად ადგილობრივად ეცნობიან სკოლების ცხოვრებას და ეწევიან პროპაგანდას სათემო და საოლქო სემპლებში. საუბრებისა და კთხვების დროს განსაკუთრებით ხაზს უსვამენ სამ უმთავრეს რამეს: გადასახადთა გადამდება, სკოლების კონსოლდაციის საკითხი, ე. ი. მოწაფეთა გამგზავრება სკოლაში საზოგადო ხარჯით და სამაგალითო, (ანუ სანიმუშო) სკოლების გახსნა თვალსაჩინო ცენტრალურ პუნქტებში. დიდი ყურადღება მიქცეული ავრდევ სკოლების ძველი შენობების ახლით შეცვლაზე, ვინაიდან ზოგიერთ მიყრუებულ სოფლებში სკოლების შენობები ჯეროვანად ვერ უზასუხებენ თავის დანიშნულებას. ზოგან ისინი პირდაპირ უბრალო ქოხს წარმოადგენენ. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ მეთვალყურეები მასწავლებლებსაც. სამხრეთის შტატებში თითქმის სკარბობენ მასწავლებელი ქალები, რომელთაც ზოგჯერ არავითარი სპეციალ პედაგოგიური მომზადება არა აქვთ. გამოირკვა მასწავლებელთა პერსონალის მომზადების აუცილებლობა, ამ მიზნისთვის შეადგინეს და გამოსცეს საჭირო სახელმძღვანელოები პირველ დაწყებითი სკოლებში სწავლების შესახებ, რომელშიაც მოყვანილია ყველა მეთოდი და მათი ცხოვრებაში გატარების ზომები. რაც შეეხება სამაგალითო სკოლებს, შტ. კენტუკიში მაგ. ყოველ ათ საგრაფოში არჩეულ იქმნა თვითო სკოლა, სადაც დაინიშნა განათლებული და დახელოვნებული მასწავლებლები. ყოველ ასეთ სკოლას მიეწერა 7—8 საოლქო სკოლა. და ყველა ესენი ერთად გადაეცა საგრაფოს სუპერ-ინტენდენტის მეთვალყურეობისა.

რეობის ქვეშ. გარდა ამისა დაინიშნა სათადარიგო მასწავლებლები, რომელნიც ვალდებული ირიან იმეცადინონ იმ სკოლებში, რომლის მასწავლებელნიც მიდიან სავარჯიშოთ ორი კვირით, ან მეტი ხნის ვადით თავიანთ ცენტრალურ სამაგალითო სასწავლებელში. 1913 წელს ამ სამაგალითო სკოლების რაიონში შედიოდა 200-ზე მეტი სოფლის სკოლა.

შტ. არკანზასში ყოველ 15 საგრაფოში არის გამართული თვითო სამაგალითო სკოლა. აქ არსებობს საგრაფოს საგანგებო სუპერ-ინტენდენტი, და მათზეა მიწერილი ასობით ადგილობრივი სკოლა.

შტ. მისისიპიში გამართულია 250 სანიმუშო სკოლა. ე. ი. გაუმჯობესებულია ჩვეულებრივი ადგილობრივი სკოლა და მიწვეულია სპეციალ მომზადების და სათანადო გამოცდილებით აღჭურვილი მასწავლებელი.

ბევრგან არსებობს სოფლის სკოლათა ადგილობრივ მეთვალყურის თანამდებობა. ამ თანამდებობაზე იწვევენ საზოგადოთ იმ გამოცდილთა და შესაფერ მომზადების მქონე მასწავლებლებს, რომელთაც სკოლის დათვალიერების დროს შეუძლიათ მისცენ საჭირო შენიშვნები და დარიგებები მიყრუებულ სოფლების სკოლების მასწავლებლებს. ვირჯინიაში ასეთ მეთვალყურეებად ინიშნებიან ადგილობრივი საუკეთესო მასწავლებლები, მათ გამგებლობაში შედის 3—4 სკოლა, რომელთაც ისინი დრო-და-დრო ნახულობენ და ადევნებენ თვალყურს ისე, რომ თავის საკუთარ საქმესა და თანამდებობასაც არ ანებებენ თავს. ამისთვის ისინი იღებენ მცირედ გასამრჯელოს პიბოდის ფონდიდან. ყველა ამ ადგილობრივ მეთვალყურეს სოფლის სკოლებისას, ეწოდებათ საგრაფოს სუპერ-ინტენდენტის თანაშემწე. ჩრდილოეთ შტატებში განსაკუთრებით ნაყოფიერად მუშაობს საგრაფოს სუპერ-ინტენდენტის, საგანგებო თანაშემწეთა გონტიგენტი, რომელთაც უწოდებენ: „პროფესიონალურ მასწავლებლებს.“ იმათ მოვალეობას შეადგენს სოფლის სკოლების დათვალიერება და შემოღება ამ სკოლებში ადგილობრივ პირობებისა და მოთხოვნილებათა მიხედვით ხელ-გარჯილობისა, — ქრა-კერვისა, გება-ლეობა-მებოსტნეობისა, სამეურნეო კლუბების მოწყობა ბავშვებისთვის, პროპაგანდა სხვა და სხვა ხილვეულობისაგან მარინადების და კონსერვების გასაკეთებლად და სხვა.

აგრედვე დაარსება სხვა და სხვა საზოგადოებებისა სკოლის სა-

ქმეების გაუმჯობესებაში დასახმარებლად. ასეთ მეთვალყურეთა მუშაობა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი სრულიად არ ეხებოდა ზოგად განათლ ბის საგანთა სწავლების პროგრამას, გამოდგა ფრიად სასარგებლო და დიდმნიშვნელოვანო სკოლის გაცხოველებასა და საზოგადოებაში მისდამი ინტერესის გაღვივებაში. მათ დიდი სარგებლობა მოაქვთ აგრეთვე მასწავლებელთათვისაც თავანთი რჩევა-დარიგებებით, გარდა სწავლების მეთოდებისა, შენობის მოვლასა და ჰიგიენის თვალსაზრისით მოწყობის საქმეში. მასწავლებლებიც სიყვარულით ეპყრობიან მათ და ნდობითა და სიხარულით იღებენ მათგან რჩევა-დარიგებას.

პირველი ასეთი ტიპის მასწავლებელი იყო ნეგრი—რენდოლფი, რომელიც 13 წელიწადი მასწავლებლობა ნეგრების სკოლებში. მის გამგებლობაში, როგორც პროფესიონალურ მეთვალყურისა, შევიდა 23 სკოლა ნეგრების სოფლებისა. მან თვისი მოღვაწეობის პირველ წლებშივე შეადგინა მშობელთა ლიგა, და მათი დახმარებით შესძლო სკოლის შენობების გაუმჯობესობა და სასწავლებლებისთვის საჭირო ნაჭერი მიწების მოპოვება. მანვე შემოიღო მეურნეობის, ჭრა-კერვისა და სხვა პრაქტიკულ საგნების სწავლება. საერთოდ მან მოახერხა სხვა-დასხვაობ-სა და ცხოველი ინტერესის შეტანა სკოლის ცხოვრებასა და მუშაობაში. მისი მოღვაწეობის გეგმით იქნა დასახული საზოგადოთ პროფესიონალურ მასწავლებელთა მუშაობის გეზი. და მათი თანამდებობა შემოღებულ იქნა ბევრ სამხრეთ შტატებში. ამ მასწავლებლებს ჯამაგირები სრულად, ან ნაწილობრივ მაინც ეძლეოდათ „ჯენსის ფონდიდან“, რომელიც იყო დაარსებული სამხრეთ შტატების ნეგრების განათლების საჭიროებათათვის. უკანასკნელ წლებში „პროფესიონალური მასწავლებლები“ მიღებულია 117 საგრაფოში, რომელნიც შედიან სამხრეთ ამერიკის 12 შტატში. მათი უმრავლესობა, თითქმის $\frac{3}{4}$ ქალებია. ისინი მოგზაურობენ 7, 5 თვე და იღებენ 3,200 მან. ჯილდოს. სულ „პროფესიონალ მასწავლებელთა დასაკმაყოფილებლად ჯენსის ფონდიდან“ იხარჯება წლიურად 357,825 მან. თეთრ კანიათებით დასახლებულ საგრაფოებში პროფესიონალურა მეთვალყურეები უფრო ცოტაა და ჯამაგირებიც ეძლევათ განათლების საერთო თანხიდან. პირველი მეთვალყურეები 1909 წ. ძალიან მხურვალედ მოეკიდნენ საქმეს. სკოლების დ.თვალთვრებას დრავს ისინი პირადათ ეცნობოდნენ მასწავლებლებს, შევირდებს და მშობლებსაც. ხშირად ნახულობდნენ მათ სკო-

ლაში და ოჯახებშიაც. სადაც-კი შესაძლებელი იყო, გამართეს საუბრები მეურნეობისა და ხელგარჯილობის შემოღების სარგებლობის შესახებ. აგრძედე სკოლის შენობების გაუმჯობესობისა და მიწის მოწყვრიგების შესახებ. მათ მუშაობას საზოგადოება დიდის თანაგრძნობით შეხვდა და მათაც ეპყრობიან როგორც თავიანთ მოკეთე-მეგობრებს და სასარგებლო დამრიგებლებს.

ადგილობრივ მეთვალყურებზე არანაკლები მნიშვნელობა აქვს სკოლების გარშემო ინიციატივის ზრდას. რაიცა გამოიხატა ასსოციაციების გახსნაში სკოლების საქმეთა გაუმჯობესობის მიზნით. ამ ორგანიზაციების მიზანი არის 1) ყოველის მხრით გაუმჯობესობა და მოწყობა სკოლის შენობებისა და სკოლის მიწების, 2) ზრუნვა სანიტარულ პირობებზე. 3) მოწყობა და შესაბამება სკოლის ეზოებისა სათამაშოებისთვის და ბაღებისათვის. 4) ხეებისა და ყვავილების დარგვა სკოლის შენობისა და ეზოს დასამშვენებლად. 5) სკოლის გარდაქნა სოციალურ ცენტრად და სკოლისადმი ინტერესის აღძვრა მცხოვრებლებში. ამგვარი ასსოციაციები მრავლად არსებობს ამ ქაშიდ როგორც ჩრდილოეთ, ისე სამხრეთ შტატებში. განსაკუთრებით ნაყოფიერად სწარმოებენ ისინი შტატ. მენე-სა და ალაბა-ში. ზოგიერთმა შტატებმა სახელმძღვანელოებიც გამოუშვეს ამგვარ ასსოციაციების მოსაწყობად, რომელთა მუშაობას განსაკუთრებულ დიდ მნიშვნელობას აძლევენ. ყველაზე სრული გამოცემა ეკუთვნის შტ. მისისიპის სახალხო განათლების დეპარტამენტს. ქ-ბ-ნში პაუელმა შეადგინა აგრძედე წიგნი სკოლების გასაუმჯობესებლად ადგილობრივი და საოლქო ასსოციაციების მოწყობის შესახებ. მასში მოყვანილია დაწვრილებითი ცნობები, როგორ უნდა იმართებოდეს დღესასწაულები თვეების მიხედვით, სკოლასთან და სკოლის პროგრამასთან შეთანხმებით და წელიწადის დროთა მიხედვით. მაგ.: დღე სიწმინდისა და სიშვენიერისა—ოკტომბერში. დღე ჯანსაღობისა—ნოემბერში. წიგნთ საცავის დღე—დეკემბერში. მცენარეთა დარგვის დღე—იანვარში. დღე მინდვისა—მარტში და სხვა.

ზოგიერთ შტატებში საგანგებოთ ჰყავთ აყვანილი პროპაგანდისტები ამგვარ ასსოციაციების დაარსების იდეის გასავრცელებლად. შტატების ერთ ნაწილს არც საგანგებოთ დაქირავებული პირები ჰყავთ და არც საგანგებო წესდება აქვთ ასსოციაციებისთვის, მაგრამ უბრალო

მოხალისეთა ინიციატივით არსდება ამავე მიზნის კერძო ჯგუფები.

სამეურნეო კლუბების მოწყობის საქმეც,—ორთავე სტეიპისთვის, კარგი ნიადაგი ჰპოვა შეერთებულ შტატებში და დღეს ასეთი კლუბები იქ ძალიან ბევრია. ამ კლუბებს ავრცელებს სამი ორგანიზაცია

1) სამიწათმოქმედო დეპარტამენტთან არსებული,—მცენარეთა შესწავლის ბიურო.

2) კოოპერატიულ—საცდელი ორგანიზაცია ფერმერებისა, განსაკუთრებით იმ ადგილებში, სადაც ძლიერ გავრცელებულია ბამბის წარმოება და

3) საფერძო მეურნეობათა გაუმჯობესების ბიურო.

ვაჟებისათვის აწყობენ მარცვლეულობის კლუბებს. კლუბის წევრი თვითონ თესავს თავის მამის მიწა-ადგილზე, ზღერს ნათესს, ჰკარებს მოსავალს და თან იწერს ყოველგვარ ანგარიშებს. შეძღვრულსა და გამოცდილს წარმოადგენს ხოლმე გამზადებულს და ხარისხებად განაწილებულ ნამუშევარს. მოსავალს ამოწმებენ: გადარწყვენ, გადაწონიან და საუკეთესო ნაყოფისთვის აძლევენ ჯილდოს. 1912 წ. სამხრეთ შტატებში მარცვლეულობის კლუბების წევრად ირიცხებოდა 100,000 მოწაფე, ხოლო საბაღოსნო, მებოსტნეობის, ტომარეობისა და სხვა ბოსტნეულის დამზადების კლუბებში ირიცხებოდა 30,000 წევრი გოგონა. თვითელი მათგანი ამუშავებდა $\frac{1}{10}$ დღიურ მიწას და მოჰყავდა სხვა-და-სხვა გვარი მოსავალი ოჯახისთვის და გასასყიდად. 16 შტატში არსებობს საგანგებო თანამდებობა სპეციალისტებისა, რომელნიც მხოლოდ მოგზაურობენ, ათვალიერებენ სკოლებსა და ხსენებული კლუბების გასავრცელებელ აგიტაციას ეწევიან სოფელში. მათი მუშაობის უმთავრესი მიზანი არის შეაჩვიონ ბავშვები საოჯახო მუშაობას და ეკანომიას. მაგრამ ეს კლუბები სოფლებში გადაქცეულია პირდაპირ სკოლების ნაწილად. ყველაზე მეტი ადგილი უჭირავთ მათ სამხრეთ შტატებში.

ამერიკის ყველა უმაღლეს დაწყებითი სკოლების პროგრამაში შეტანილია სასოფლო მეურნეობა. აგრედვე დაბალ დაწყებით სკოლებშიაც არიან მიწათმოქმედების მასწავლებლებიც. სოფლის სკოლებში ამ საგნებს გადიან უფრო პრაქტიკულად, ქალაქებში—მხოლოდ ბუნების მეტყველების სახით. იმ მიზნით, რომ სკოლები უფრო დაუახლოვდნენ ოჯახს და, აგრედვე შევირდები წააქეზონ სასოფლო მეურნეობის შეს-

წავლაში, ხსენებულ კლუბების წევრობის გარდა, მათ ეძლევათ ერთ-გვარი მოწიპობები ოჯახური სამუშაოების კეთილ-სინდისიერად შესრულებისათვის. ასეთი მოწიპობა ორგვარია.

1—სურვილისამებრ ამორჩეული და განსაზღვრული საქმე სრულდება მოწადის მიერ ოჯახში, სკოლის მეთაულებურობის ქვეშ. სკოლიდან მოწადე ღებულობს წაააკითხად ამისთვის შესაფერ მასალებს, საჭირო რჩევა-დარიგებებს, ზოფჯერ გადიან საამისო მცირე კურსსაც. უმაღლეს დაწყებით სკოლების შეგირდები, რომელნიც ისმენენ სამეურნეო კურსებს, ვალდებულნი არიან შეასრულონ რაიჲ აუკილებელი სამუშაო ან შინ, ან სკოლის მიწაზე. ამ შემთხვევაში მუშაობა სწარმოებს მეოოდითრად. ოჯახური სამუშაო-კი სავალდებულო არ არის, მაგრამ ვინც-კი იკისრებს მას, მოვალეა ბოლომდე მიიყვანოს, თუ-კი სურს მიიღოს მონაწილეობა საბრემიო კონკურსში, რომელიც იმართება სკოლაში. ამ ტიპის სამუშაო არის შემდეგი.

1—ა) ზღუდიო შემოფარგვლა საფრინვლისა.

ბ) მოყვანა რომელიმე ჯაშის კარტაფილისა, ან სხვა ბოსტნეული ნაყოფისა.

გ) ყოველოგვარად მოვლა ერთი, ან ორი ძროხისა განსაზღვრული ხნის განძავლობაში. გოგონებმა კი ამას გარდა უნდა შეასრულონ სამუშაო ქრა-კერვაში.

2—მეორე ტიპის სამუშაო ე. წ.—საოჯახო, ყოველ დღითრად შესრულებული თავის სააღში, ან ფერმებში მშობლების დასახმარებლად, სწარმოებს მხოლოდ მშობლების ხელმძღვანელობით და მათ-მიერვე უნდა იქმნეს შეფასებული. ბარათი საოჯახო მუშაობის შესახებ, შედგენილი შეგირდის მიერ და მშობლის-მიერ ხელმოწერილი, დღით უნდა მიტანილ იქმნას სკოლაში და გადაეცეს მასწავლებელს. მუშაობის ხასიათი ასეთია.

ა)—ძროხის მოწველა 5 წუთში.

ბ)—ცხენის დაურება 10 წუთში.

გ)—საუზმის მომზადება მთელი ოჯახისთვის $1\frac{1}{2}$ საათში.

დ) დარეცხვა და მილაგება ქურჭლებისა 15 წუთში.

და სხვა... ეს სამუშაოც არ არის სავალდებულო, მათ მხოლოდ თავის ნებით კისრულობენ. განსაზღვრული ხნის განძავლობაში იმართება საერთო შემოწმება ნამუშევართა და ყოველ 6 შეგირდში ერთი

ღებულობს ჯილდოს სამუშაოს უკეთესად და უფრო სწრაფად შესრულებისთვის.

ორთავე ტიპის სამუშაოები ნაწილობრივ შემოღებულია თითქმის ყველა შტატში. განსაკუთრებით კარგად არის დაყენებული სასკოლო საოჯახო მთლიანი სამუშაო შტატ.—მასსაჩუხეტ-ში, ხოლო წვირლმანი საოჯახო საქმეები შტ.—ორეგონში.

აგრე მოკლე წერილში შეუძლებელია დაწვრილებით შეჩერება ყველა იმ საინტერესო და სხვა ქვეყნებში უცნობ საშვალეებზე, რომელიც შემოღებულია შეერთებულ შტატებში სკოლის დასაახლოვებლად და მკიდროთ დასაკავშირებლად ოჯახთან, მეურნეობასთან—ცხოვრებასთან. ამ წერილში მოყვანილია მხოლოდ ზოგადი, ტიპური ზომები...

1910—13 წლებში შესამჩნევად გაიზარდა სპეციალური ლიტერატურა სოფლის სკოლებისა და მათი ადგილობრივ ცხოვრების პირობებთან შესაბამისი შესახებ. ეს იმის ნიშანია, რომ იქ ფართო ყურადღების ღირსად არის მიჩნეული სახალხო სწავლა-აღზრდის საქმე და სწრაფი ნაბიჯითაა მიიღტვის წინ ეს საქმე. თითქმის ერთდროულად გამოვიდა რამდენიმე წიგნი: „სოფლის სკოლა და სოფლის ცხოვრება“ მ. კერნეი-სა. „სოფლის სკოლები“ გ. სერლფი-სა. „ვაჟები და ქალები ფერმებში“—ლ. ბელი-სა და სხვა.

აგრედვე გამოცემულია ურიცხვი ანგარიშები, სახელმძღვანელოები, ფურცლები და სხვა ოფიციალური გამოცემები ყველა შტატებში. დიდი საგანმანათლებლო საზოგადოებანი,—ნაციონალური ასსოციაცია განათლებისა, დედათა კონგრესი, განათლების საზოგადოება და სხვა, თავიანთ წლიურ კრებებზე დიდი ყურადღებით ეპყრობიან სოფლის სკოლებსა და საერთოდ სოფლის ცხოვრებას. მაგ. 1911 წ. ვაშინგტონში შედგა კონგრესი სპეციალურად სოფლის ცხოვრების საკითხთა განსახილველად. ყველა ესენი და აგრედვე სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებანი დიდ შრომას ეწევიან აგრედვე უფროსებშიც სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის გასავრცელებლად.

(ეურ.: „Учитель и школа“).

ილ. გოგია.

უძველესი აღმოსავლეთი და თანამედროვე სკოლის მძლავრი მიზნები *).

ა. საშინელ პირობებში გვიხდება შემოქმედებითი მუშაობა:

ბოროტ საფუძველზედ აგებულმა საერთაშორისო ურთიერთობამ კაცობრიობა მსოფლიო ომამდე მიიყვანა,—მსოფლიო ომმა კი საერთაშორისო გარდაქმნა-გარდახალისებამდე. ამ მოვლენათა ერთ-ერთ რგოლს რუსეთის რევოლუციაც შეადგენს. იქ—რუსეთში—ცხოვრების საფუძველთა სისაძაღლე არა მარტო საერთაშორისო საზღვრებზედ მძვინვარებდა, არამედ თვით შიგ ამ რგოლში მოქცეულ ხალხთა და პიროვნებათ აწამებდა. აი მიზეზი დიდ რუსეთის შინდვრებზედ აზვირთებულ გარდაქმნის ტალღათა დაუცხრომლობისა და სიმწვავისა! ამ ბრძოლის მძაფრი მიმდინარეობა დღესაც ტალღას ტალღაზედ ახლის ოთხთავე ფრთას ქვეყანისას და ამ ტალღათა ჩქეფები იალბუზის და ყაზბეგის მაღალ გულ-მკერდზედ გამოძახილს პოულობს მამისონის უღელ-ტეხილზე და დაღესტანის ხევ-ხუევებში...

ბ. სკოლა საღი შეიძლება იყოს მხოლოდ ეროვნულ-სულიერ კულტურაზე დაყრდნობით.

აი, ამისთანა პირობებში დღეს ქართველ ხალხს დიდი შემოქმედებითი მუშაობა უხდება; ცხოვრების ყოველ დარგში დიდი საქმიანობა სწარმოებს, მაგრამ ჩვენ ყურადღებას განსაკუთრებით სახალხო განათლების დარგი იპყრობს, რადგანაც განათლების საკითხი ხალხის ცხოვრებაში რთული და საპასუხისმგებლო საქმეა და მისი არამც თუ საბოლოოდ გადაჭრა, არამედ მხოლოდ კითხვის სწორედ დაყენებაც კი დღევანდელ პირობებში დიდ ბედნიერებად და გამარჯვებად უნდა ჩაითვალოს.

*) საშუალებას ვაძლევთ ავტორს გამოსთქვას თავისი აზრი წერილში აღძრული საკითხის შესახებ; სტილი და მართლ-წერა ავტორისაა დაცული. რედაქცია სიამოვნებით მოათავსებს ყველა იმ წერილს, რომელიც ბ. ჯიშკარიანის მიერ წამოყენებულ მოსაზრებათა განხილვას დაისახავს მიზნად.

რედაქცია.

კითხვა განსაკუთრებით რთულდება, როდესაც ჩვენ მოვინდომებთ მის გარდაწყვეტას საქართველოს მომავლის მიხედვით. . .

როდესაც ახალგაზრდა ევროპა საშუალო საუკუნეებში სკოლას ქმნიდა, მას მიზანი სკოლისა სრულიად გამორკვეული ჰქონდა: „ბარ: ბაროსობის განდევნა ევროპიდან“. ამის მისახვევ საშუალებად კი კაცობრიობამ სრულიად ბუნებრივად პირველ-ყოფილ გრძნებით, — ალღოთი მიიჩნია ძველ ბერძენთა და რომაელთა სიტყვიერება და მეცნიერება. ევროპიელნი არჩეულმა გზამ მალე დაარწმუნა, რომ როგორც ბერძნები, აგრეთვე რომაელები მათი უფროსნი ძმანი ყოფილან და ამ შეგნებამ კი ისინი აამალა, გაამაყა.

რასაკვირველია. ასეთ პირობებში სკოლა ადვილად ახერხებდა ბერძენთა და რომაელთა ნაღვაწით უაღრესად განვეითარებია და გაემტკიცებია ადამიანის საუკეთესო თვისებანი — **მაღალი გონება და ფაქიზი გული**. სრული ქეშმარიტებაა, როდესაც თავის მოხსენებაში ბ. განათლების მინისტრის ამხანაგი მინისტრთა საბჭოს*) უსაბუთებს დებულებას: „რომ კლასიკურ კულტურის მაგიერ შეიძლება საშუალო ჰუმანიურ სკოლას ახალი ევროპიული კულტურა დაედვას საფუძვლადო“, რადგანაც, დაურთავ მე, ახალი ევროპიული კულტურა, ესე იგი ზნეჩვეულება და წეს წყობილება, არის იგივე ელინთა და რომაელთა კულტურაზე აღმოცენებული ღირებულება, დროს და პირობების მიხედვით სათანადოდ გღრმავებული და გაფაქიზებული. ახალ ევროპიულ კულტურაზე აღმოცენებულ სკოლაში სრულად აღიზრდება ევროპელი თუნდაც აზიაში, ან სხვა მიდამოში მოქცეული, რადგანაც ის აქ ნახავს თავის სულიერ სიდიადის ტაძარს, რომელიც მას აღამაღლებს, გააფაქიზებს. ჩვენ, ქართველები კი, რას ვიგრძნობთ ამ გვარ სკოლაში? ამისთანა სკოლა ჩვენ ვერ შეგვგულებს და ვერც ჩვენ შევევლებით მას — ეს სკოლა ჩვენ გუოს ვერ მოგვინახავს, ვერ გავვათბობს — პირიქით ამისთანა სკოლა ჩვენ სრულიად დაგვიკარგავს თავის იმედს, მოგვისპობს სხვა ხალხთან შედარებით თანასწორობის გრძნობას და ძალაუნებურად მიგვიყვანს იმ სასოწარკვეთილ დასკვნამდე, „რომ ჩვენ, პატარა საქართველო, ვერასოდეს ვერ გავხდებით დიდი ერების მასწავლებლად და ყველაფერში განათლებული ევროპის მოწაფენი ვიქნებით,

*) იხილე „საქართველოს რესპუბლიკის“ მე 177 №-ი.

აქეთ ბევრი დასწავლა გვქირდება და ბევრსაც ვისწავლით, მაგრამ ეს კი საეჭვოა, რომ ვანმეს იქით დიდი რაიმე ვასწავლოთ*), ამას ვამბობთ იმ ხალხის შესახებ, რომელმაც, მიუხედავად ოცდახუთი საუკუნის**) განმავლობაში, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ორ საუკუნეს, სახელდობ მე-XI და მე-XII-ე მონობის უღელ-ღვეშ ყოფნისა, შეინარჩუნა მაღალი ღირსების სულიერი კულტურა-ადამიანობა და წესრიგის დაცვის ალღო იმი-თანა სიმაღლისა და შევნებისა, რომ თვით მისი ბელადები, ამ ხალხის შვილები, ღღვრდნენ გაკვირებულნი არაან, თუ საიდანაა, რომ თავისუფლება და წესრიგი ერთი მეორეს ასე ადვილად და საოცრად შეეგუა იქ, სადაც წმინდა ქართველობაა!

*) „საქართველოს რესპუბლიკის“ № 149 1919 წლისა.

**) მსოფლიოს წარსულის მეცნიერებამ დღეს გარკვევით იცის, რომ დასავლეთ მცირე აზიის ქართველები: ტაბალნი, მესხნი, და კოლხები დაახლოებით მერვე საუკუნის მიწურულში ქრისტეს შობის წინ მსხვერპლად იქცნენ არიელ-თა მოდგმის ხალხთა ევლურ კიმერელთა მძინვარებისა. კიმერლები სცხოვრობდნენ სამხრეთ რუკეთში, საიდანაც ისინი განდევნა თურქესტანიდან ურალის სამხრეთით მოსულმა საკებმა=საკებმა=სკიფებმა. ნაწილმა კიმერლებისამ მოახერხა დარჩენა ყარაიში, ნაწილი კი გადიდა ფრაკიით მცირე აზიაში და დაახლოებით 750 წ. ქრისტეს შობას წინ ააოხრა სინოპი. ამ ხალხს ასირია იცნობს „გიმირაის“, ურიები კი „გომერის“ სახელით. სრულიად ცხადაა, რომ ქართულა „გირი“, გმირვა, გაგმირვა წარმოიშვა ამ ხალხთან მწვავე შეხლისას ჩვენ თქმაში.

მთელი საუკუნის განმავლობაში ამ ხალხმა აწამა მცირე აზია—მაშინდელი კულტურული კაცობრიობა. დაახლოებით მეშვიდე საუკუნის პირველ ნახევარში ქრისტეს შობის წინ არაქსის და მტკვრის შუა უკეი ჩნდებაან ზემოდ ხსენებულნი საკები=საკებები=სკიფები, რის გამოც ამ მხარეს ძველად ერქვა საკასენი. საფუქრებელია, რომ სკიფები მოვიდნენ ამ მხარეში დარუბანდით ანუ დარაღანით. ქართულ ენაში სიტყვა „სკაფი“ ნიშნავს ვერცხლის საჩხირეს, რაც შეიძლება დაკავშირებული იყოს ამ ხალხის სახელწოდებასთან.

დაახლოებით ამ ხანებშივე არიელთა მოდგმის ხალხი მიდიელები ბინადვებიან კასპიის ზღვის სამხრეთით. მათი წყალობით მეშვიდე საუკუნის მიწურულში ქ. შ. წინ ქართველთა ხალხთა, კულტურული ბუდეები სამხრეთით მდებარენი სრულიად მოიშალა და ვინც დღუპას გადარჩა, კავკასიის ხევ-ხუვებს შეეფარა.

მას აქეთ ქართველ ხალხს თავისუფალი ცხოვრება არ ღირსებია, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში მე XI და XII საუკუნეებს ქრისტეს შობის შემდეგ.

ცხადია, რომ მხოლოდ ამ სულიერ კულტურის შემცნობი და მასზედ დაყრდნობილი სკოლა შეიძლება გარდიცეს ქართველი ხალხის გზის გამაშუქებელ მნათობად.

ამ კულტურის თვისებათა ახსნა-შეგეგმვა, ჩვენი ფიქრით, თვით ხალხის უძველეს წარსულში უნდა ვეძიოთ, იმ წარსულში, რომლის შესწავლა-გათვალისწინება აუცილებელი პირობაა არამც თუ საზოგადო, არამედ პირად საკითხების სათანადოდ და ჯეროვანად გადაჭრისათვისაც. ამ ჩვენი წარსულის განართხი ანუ დღევანდელი თქმით, ისტორიული პერსპექტივა, თანამედროვე მეცნიერების შემწეობით არც ისე ძნელი წარმოსადგენია, როგორც ეს ჩვენ გვეჩვენებოდა სულ ოცი-ოცდახუთი წლის წინად.

გ. ჩვენი ეროვნული სულიერი კულტურა, დიადი თავის დღემდე შენარჩუნებულ თვისებებით, წარმოშობილია უძველეს აღმოსავლეთის წიაღიდან.

დელა-მიწის ნაფენების თანდათანობითი შესწავლამ მეცნიერებას მისცა საშუალება დღეს უკვე გადაჭრით გამოთქვას ის აზრი, რომ დაახლოებით ათასი საუკუნეა მას შემდეგ, როცა ადამიანი ბუნების წიაღიდან წარმოიშვა და იმ ათასს საუკუნეში მხოლოდ უკანასკნელ სამოცდაათ საუკუნეს აქვს გარკვეული ისტორია. ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების უუძველეს წყაროებად დღეს წარსულის მეცნიერება სოფლის მექსიკას და პერუს, ამერიკაში ევროპიელთა მოსვლაჲდ, ჩინეთს, ინდოეთს, შუმერეთს, ე. ი. შუამდინარის სამხრეთ ნაწილს ბაბილონიდან სუზამდე და ყივთეთს ანუ ეგვიპტს. მდებარეობითი სიახლოვემ ეს ორი უკანასკნელი წყარო ზნე-ჩვეულებისა და წეს-წყობილებისა ადრე შეაჯახა ერთმანეთს და ამ შეჯახებამ შექმნა ის ცხოველი ნარვეი კულტურა, რომელიც ბერძენთა და რომაელთა შუამავლობით დაედვა საფუძვლად თანამედროვე ევროპიელთა ცხოვრებას. შეუწყნარებელ სიბრძნევით უნდა ჩათვალოდეს ის აზრი, ამბობს თანამედროვე მეცნიერება, თითქო ზემოხსენებულ ნარვეი კულტურას მართო სარწმუნოებრივი გავლენა მოეხდინოს მსოფლიო ისტორიაზეო: ამ წყარომ ბევრი სამეცნიერო და ტექნიკური ცოდნანი შესთავაზა თავის საღაროდან ამაჲ საბერძნეთს და მაშასადამე, მთელ თანამედროვე მოწინავე კაცობრიობასაც... თუ ჩვენ ქართველები ამ ზნე-ჩვეულებათა

წყაროს ერთ-ერთ შექმნილ ხალხად არ ჩავითვლებით, ჩვენი მჭიდრო ნათესაური კავშირი მასთან მაინც თვალ-საჩინოა და მისაღები...

ქართველობას სრულიად რომ არ მოეზოვემოდა თავის წარსულის შესასწავლად წყაროები გარდა ქართული ენისა, მაშინაც შესაძლებელია ამ წარსულის აღდგენა, თუ ჩვენ დაახლოვებით გავითვალისწინებთ ძველი აღმოსავლეთის ისტორიულ განართხს: „ჩვენში გავრცელებული ქალის სახელი „ნინა“, ვამბობდი მე ერთ ჩემ გამოკვლევაში*) სუმერულად ნიშნავს ქალ-ბატონოს. სუმერეთში კი, ე. ი. შუამდინარის სამხრეთ ნაწილში ბაბილონიდამ სუზამდე, ყოველ ქალაქს ყავდა თავისი ქალღმერთი „ნინად“ წოდებული. საფიქრებელია, სუმერთა „ნინოს“ თაყვანება დაედვა საფუძვლად ჩვენ ხალხში ქალთა მიმართ გამეფებულ თავაზიანობას. ქართულმა ენამაც განიცადა ქალის თაყვანების გავლენა: მდებარებით სქესს პირველი აღგილი აქვს დათმობილი ქართულ თქმაში-ქალ-ვაჟი, და-ძმა, დედ-მამა, ცოლ-ქმარი. განსაცვიფრებელი ის არის, რომ ეს მოვლენა დაცულია პირუტყვთა სამეფოსთვისაც: დედალ-მამალი და არასოდეს ქართველი ამ ორ ცნებას გადასხმით არ დააწყობს, არ დააღაგებს. შეიძლება ამ უძველეს რწმენის ქსელზედ დამუშავდა ჩვენში ნიადაგი წმინდა ნინოს მოსავლენად და საქართველო გახდა ღვთის მშობლის ხვედრად. ამის მიხედვით ამაჟი და უდრეკი ქეთევანი და დიდი თამარი სრულიად ბუნებრივია“. ეს დაკვირვება უნდა ჩაითვალოს დამახასიათებლად მთელი ჩვენი ეროვნულ სულიერ არსებობისათვის**).

სულ უბრალომ, მარტოვამ დაკვირვებამ შუმერეთში მიგვიყვანა, იმ ხალხის ქვეყანაში, „რომლის ნააზრევნი და ნაგრძნობი გარდიქცა მთელი ძველ და ახალ კაცობრიობის მამოძრავებელ და გამაერთიანებელ ძალად: პირველად აქ ამაღლდა აზრი ღვთაებამდე—ხანგრძლივად დაკვირვებამ აღამიანს აქ საზოგადოებრივ წესწყობილებაშიც ოჯახური წეს-რიგი გადაატანია და გააბატონებია: აღამიანმა აქაც, საზოგადოებრივ წეს-წყობილებაშიც, განამტკიცა მეფე-მამა, მეფე-დედა და მეფის

*) „სახალხო“ 1916 წ. № 720.

**) თუ ეს ასეა, ყველა ის უქმეები, რომელთაც დღემდე მოუხწყევია ქალის სადიდებლად უნდა აღდგენილ და დაცულ იქმნას, როგორც ჩვენი ეროვნების დამახასიათებელი, მით უფრო რომ ხალხი განსაკუთრებულ სათნოებით და ნაზი სიყვარულით ეპყრობა ამ გვარ უქმეებს.

წული. ხანგრძლივმა გამოცდილებამ ხალხი დაარწმუნა ამ გაბატონების სარგებლიანობაში და ეს ოჯახური წეს წყობილება თვით ზესკნელში — ზეცაშიაც აგულისხმებია: იქაც მამა, დედა და ძე. ასე ამნაირად სუმერთა ყოველ ქალაქში შეიკრა საზოგადოებრივი წეს-წყობილების სამსართულიანი ციხე-გოდოლი, ოჯახურ მცნებაზედ აგებული“ ეს მოხდა დაახლოვებით 40 ანუ 50 საუკუნით ქრისტეს შობის წინ. ამ დროის სამხრეთი ევროპიელნი შიშველ-მართალნი სრულიად ველურებად გვესახება, ჩრდილოეთი ევროპა კი ყინვით უნდა ყოფილიყო მთლად მოცული...

სუმერთა ზნე-ჩვეულებასა და წეს-წყობილებასთან ჩვენ ქართველებს ბევრი რამ გვაქვს საერთო. არის მიმართულება მეცნიერებაში, რომელიც ჩვენსა და სუმერთა შორის ნათესავურ კავშირსაც კი გულისხმობს, მაგრამ ესეც რომ არ იყოს ისიც საკმარისია, რომ ამ პირველ ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების წყაროსთან ჩვენ ძალიან ახლო ვიყავით; ქართული ლამაზი და სუმერული „ლამასუ“, რაც ნიშნავს ღვთის მოციქულს, ანგელოზს, მათი „პატერი“ და ჩვენი „პატროსანი“ შინაარსითაც ძალიან ახლო დგანან.

„ქართული დაღრეჯილობა, უსაზღვრო კაეშანი და ჩვეულებრივი ცხოვრების ყალიბი: „ამის მეტი რა შემრჩებაო“ და სუმერთა მსოფლმხედველობა ერთიდაგივეობის ნიშნით შეგვიძლია დავაკავშიროთ: ლურსმული იქმნელებით ერეხელი გმირი „გიში“*) ჭმუნვარებით შეპრობილი ჰგოდებს:

„ეა-ბანი, ჩემი სათუთ მეგობარი, წავიდა იქ,

საიღანაც არა კაცი არ დაბრუნებულა“

და ზარ-დაცემულმა გრძნელ ქალს მიმართა თხოვნით: განუმარტოს მას სიკვდილის და სიცოცხლის მნიშვნელობა და საიდუმლოება.

„ხალხის ხვედრია სიკვდილი,

მუდმივ სიცოცხლე კი ღვთისა“ო

უბასუხა მისანმა ქალმა და დაუმატა სასოწარკვეთილ გმირის დასამშვიდებლად:

*) ნუხას ჩვენი წინაპარი „გიშს“ უწოდებდნენ—გიშის სამღვდელ-მთავრო ტახტი გააუქმეს არაბებმა—გიშის გუმბათიანი ტაძარი დღესაც კარგად არის შენახული—თვით მე ვნახე 1909 წელს—ზაფხულში.

„შენ კი, გიშ, სტომაქი გაივსე
და დღე და-ღამე იქეიფე
ცის მარე დღე იზადიკე

ტურთა ქალი გვერდს მოიგდე“

რასაკვირველია ამ პასუხმა სული ჭირვეული გმირისა, დამშვიდების მაგიერ, უფრო შეაქმუნვარა-ააშფოთა...

ამ წყაროსთან ამოძრავებულმა ქართულმა აზროვნებამ მიწაზედ მიჯაჭვულმა მოგვცა ორი ფშანი მსოფლმხედველობისა: თუ უკვდავება ღვთაებათა ხედრია, აქ ღედამიწის ზურგზედვე, სააქაო საშუალებათა შემწეობით ადამიანმა შეძლებისდაგვარად უნდა განაუკვდავოს თავისი არსებობა-

ამ ნაკადს ქართულ მსოფლმხედველობისას დიდებულმა ქართველმა მხოლოდ მე XII საუკუნეში მისცა დიადი სიტყვერი ნაქვთი:

„სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა“ და თუ ეს არ ხერხდება სიცოცხლის ფარგალში, მიუხედავად იმისა რომ „არა არს აღდგომა, არცა ანგელოზი, არცა სული“ და ადამიანს სიკვდილით მოელის სრული მოსპობა, ფაქიზ ბილიკზე დამდგარი აზრი თავისთავად შეიჭრა უუმწვერვალეს წრეში სიბრძნისა და მშვენიერებისა და შექმნა თავისებური ნაქვთი ცხოვრებისა:

„სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი“...

მეორე ქველმა ქართულ მსოფლმხედველობისამ კი სულ სხვა ხასიათი მიიღო: რამდენადაც პირველი მომხიბლავია თავის აღმაფრენით, იმდენად მეორე შემადრწუნებელია ცხოვრების გამარტივებით: მიწიერი სიტკბოება—ღვინო—თრობა—უკანასკნელი იმ სიმძაფრისაა, რომ თვით ქართულ თქმაშიაც ექვს საფეხურიანი მკაფიო კიბე შექმნა: პირველი შესავალი კაცთა სიმთვრალისათა“, მორცხვად აღნუსხავს ჩვენი სიტყვათა კონა, „არის ბრუფობა, მეორე მთვრალობა, შემდეგ ლექა..... ღრეულობა, მებრუფკობა და ბოლოს ანკანაკება. ეს მრავალ მმეტყველი კიბე საოცრად შეეხამების მეცნიერების იმ აზრს, რომ ღვინოს ჩვენ მივეცით სახელი და დღეს ყველა ხალხი ამ ძირიდან აწარმოებს ამ საგნის აღსანუსხავ სიტყვას. კალიკიაში*) ივრიზის კლდეზე გამოწახნა-

*) კილიკი ლუარსმულ წარწერით იწოდების წმინდა ქართული სიტყვით: „კიდე“. საფუძვრებელია აქ ქართველთა მონათესავე ხალხი სცხოვრობდა დააზლოვებით არა უგვიანეს მე-VIII საუკუნისა ქრისტეს შობამდე.

გებულ ნაყოფიერების ღვთაებას ყურძნის აკიდო აშშვენებს, რაც იმის მომასწავებელია, რომ მცირე აზიაში მევენახეობა სოფლის მეურნეობის უუძველესი დარგი იყო და მაშასადამე ამ დარგში საქმიანობა მაღალ საფეხურზე იდგა ქართველთა მონათესავე ხალხთა შორისაც, რაც იქიდან მტკიცდება, რომ მიუხედავად ჩვენ მიერ სამშობლო არეშარესი რამდენჯერმე გამოცვლისა, ჩვენი იძულებითი მოძრაობის დროს სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ, ამ დარგში სხვების დაუხმარებლადაც საქმიანობას დღემდე ჩინებულად ვაწარმოებთ...

ჩვენ აქ შევჩერდეთ მხოლოდ იმ კვანძ-ნასკვებზე, რომელიც დამახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს ჩვენი ცხოვრებისათვის, რადგანაც ზოგადი აზრი ჩვენი ზნე ჩვეულების და წეს-წყობილების მქიძრო კავშირისა უუძველეს აღმოსავლეთთან იმდენათ თვალ-საჩინოა და მარტივი, რომ იგი დღეს გამძარა სასკოლო-სამოსწავლო მასალად.

გვაქვს დაკვირვებანი, რომელნიც უფლებას გვაძლევს გადაჭრით ვსთქვათ, რომ კავკასიის ყველა ხალხი, გარდა თურქთა და მანგოლთა მოდგმისა*), სცხოვრობდა ვაცილებით უფრო სამხრეთით და შეადგენენ თუ შეადგულს არა, განაპირა ნაწილს მაინც იმ ზნე-ჩვეულების და წეს-წყობილების ბუდისას, რომელსაც დღეს მეცნიერება იცნობს „უუძველეს აღმოსავლეთისად“.

ამ კულტურულ წყაროს შესწავლა შეგრძნობა უნდა გარდიქცეს დროებით, ახალ ქართულ კულტურის შექმნამდე, რომელიც იქნება შედეგი ჩვენი განუწყვეტლივ დასავლეთთანაც ურთიერთობისა, ქართული სკოლის ერთ-ერთ მაღალ ძირითად მიზნად და მაშასადამე საფუძვლად ჩვენი სულიერ განვითარებისა...

ამ კულტურულ ბუდის ღირებულება და განუსაზღვრელი მნიშვნელობა უკვე ძველმა რომაულმა ხალხმა გაბედულად აღნიშნა: „აღმოსავლეთიდან ნათელია“—ex oriente lux და ამ ნაირად თავის კრძალვა და მოწიწება გამოამჟღავნა თავის დიად მასწავლებელისადმი, ძველ აღმოსავლეთისადმი.

*) პირველი შემოიჭრნენ ძველ აღმოსავლეთის ფარგალში მე XI საუკუნის პირველ ნახევარში ქრისტეს შემდეგ, მეორენი კი მე XIII საუკუნის დასაწყისში. ამათ სიმხეცე იმდენად სასტიკი იყო, რომ პატარა ერებს დღემდე ეშინიანთ აღმოსავლეთისკენ პირის ქმნისა.

არა ნაკლებ ყურადსადება გამოჩენილ ფრანგ-მეცნიერის, შარლ ჟიდის, უკანასკნელ ხანებში გამოქვეყნებული აზრი: „სული აღმოფრთოვანდა და ვიგრძენ, რომ წერილი იგი მოსული იყო იმ ქვეყნიდან (საქართველოზეა ლაპარაკი), რომელიც დასავლეთ ევროპის მცხოვრებთათვის ახლაც წარმოადგენს კაცობრიობისათვის წამებულ ამირანის განთქმულ მითოლოგიურ მხარეს. მაღლი მას, რომ იქ ანთებულია კოცონმა გააშუქა მთელი ქვეყნიერობა და ყოველი ეპოქა. ამ მშვენიერ ქვეყანას ჩვენ მასგან მალეხულზე გაცილებით ნაკლებ სინათლეს ვაძლევთ და აი ახლა, უკეთესის მოლოდინში, მას უბრუნდება ნაპერწკალი „პოლიტიკური ეკონომიის საფუძვლების სახით“.

აი რა იგრძნო და სიტყვა უმწვერვალეს საფეხურზე მდგომმა თანამედროვე განვითარებულმა ევროპელმა, როდესაც ზედმიწევნით შეისწავლა ძველი აღმოსავლეთი და მისი მნიშვნელობა მთელი ქვეყნიერობისათვის!

ჩვენი თანამედროვე საზოგადოების შეგნების შინაარსში კი ამის მსგავსი არა არის რა: თვის თავის უძველესი წარსულის შეცნობის და შეგრძნობის მაგიერ, ჩვენ თავისუფლების ხანაში მხოლოდ და მხოლოდ ერთი რამ მწვავედ განვიცადეთ—საშინელი ჩამორჩენა თანამედროვე კაცობრიობის მოწინავე ხალხთა შედარებით*), რაც მძლავრ წაღლად მკაფაოდ და სხარტულად შემდეგ ნაქვთში ჩამოყალიბდა: ევროპიელთა თავისუფალ ოჯახში თავისუფალ და სწორუფლებიან წევრად შესვლა და ამ ფაქტით შეკვეთება მის კულტურასთან, მის დიდ ცივილიზაციასთან.***) დიდებული და მართებული წაღლა ევროპიელთა ცივილიზაციის და დიად კულტურის გათანაზიარება, მით უფრო რომ უუძველეს აღმოსავლეთურია, მაგრამ ამას აუცილებლად წინ უნდა წარუძღვანოთ იმის შეგნება, რომ თვით ჩვენში დიად სულიერ კულტურის ნაშთსა აქვს ადკილა: ქართული ადამიანობა***), დღევანდელი თქვით, ღუმანიური თვისებანი, დღემდე შენარჩუნებულნი, განსაცვაფრებელია მითხედავთ იმისა, რომ, როგორც უკვე ვსთქვით, ოცდახუთი საუკუნეა, რაც არიელთა და შემდგომ მე-XI და მე-XIII საუკუნეში, თუ-

*) „საქართველო“ 113 №-ი 1919 წ.

**) „Борьба“... 11 მაისი 1919 წ.

***) „სახალხო“ 759 №-ი 1920 წ.

რქთა და მონგოლთა მონათესავე შიშველ-მართალი, ველური ერები შემოიჭრნენ ძველ აღმოსავლეთის ფარგალში, დაარბიეს და ააფორიაქეს მთელი მაშინდელი მოწინავე ხალხთა შრომით და ღვაწლით შექანილი ღირებულებანი და ჩვენ ქართველები ტანჯულნი და წამებულნი შეგვრეკეს კავკასიის ღელე-ტყეებში და იქაც განუწყვეტლივ თავის პირველ-ყოფილ მძვინვარე მტარვალობით გვჯიჯგინდნენ და გვბილწავდნენ შეუბრალებლად!

ამ ხნის განმავლობაში ყოველი მხარე ჩვენი ცხოვრებასა დახშული იყო და ჩათეთქილი და მხოლოდ დღეს სასტიკ ხანგრძლივ ტანჯვის შემდგომ საშუალება მოგვეცა ღელე-ღულებიდან გამოვიდეთ და გავნარგძოთ დიადი გზა ადამიანურ საქმიანობისა და კეთილცხოვრებისა, რასაც, სხვებთან შედარებით, წარჩინებით ვახერხებთ, რადგანაც თვით ხალხში ვპოვეთ ჯუძეელესი ნაშთი საზოგადოებრივი წესრიგის აუცილებლობის შეგნების და გრძნობათა აღაფრენისა...

ერთხელ კიდევ გვიხდება იმისი თქმა, რომ დღევანდელ მის მაწაწყალზე საქართველოს მეცნიერება იცნობს დაახლოვებით ოცდახუთი საუკუნის განმავლობაში. ამ ხნის მანძილზე მხოლოდ ორი საუკუნის განმავლობაში გველირსა შედარებით თავისუფალი ცხოვრება, მე-XI და მე-XII საუკუნეებში, მაგრამ ამ მოკლე ხნის განმავლობაშიაც ქართულმა ძლიერმა სულიერმა კულტურამ შექმნა ნაწარმოები, რომელმაც გარდალახა ეროვნული საზღვრები და იქცა საერთაშორისო საუნიჯეთ და ეს კი, ჩემის ღრმა რწმენით, მოხდა მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ, რომ საქართველო მე-XII საუკუნეში დარჩა აღმოსავლეთურ განცდათა ფარგალში და მით ღრმათ და მწვავედ შეიგრძნო თავისი ჩამომავლობითი ნათესავური კავშირი დიად ძველ აღმოსავლეთთან.

ცხადია, რომ ქართველი ხალხი ამ გზას სრულიად ვერ დასტოვებს, თუნდა სრული ქვემარტება ისიც, რომ ჩვენთვის ევროპაში წასვლაც აუცილებელია—აუცილებელია ნივთიერ კულტურის-ტექნიკის შესაძენად, შრომის ჩვეულებათა შესათვისებლად, მის დიად მეცნიერებასადმი საზიარებლად და ამასთან ერთად იმისდა გამოსარკვევადაც თუ როგორ და რა ღროს „დასაბამნი ზნე-ჩვეულებისანი ძველი აღმოსავლეთისანი“ გარდიქმნენ და განვითარდნენ სხვა და სხვა ღროს სხვა და სხვა ევროპიელ ხალხთა შორის.

ნათქვამთან ერთად თუ გავიზიარებთ ზოგად იმ აზრსაც, რომ ხალ-

ხი თავის წინსვლაში განსაკუთრებით უნდა დაეყრდნოს თავის ეროვნულ სულიერ კულტურას და აგრეთვე იმასაც, რომ ქართული სულიერი კულტურის ფესვები იჭრება თვით უუძველეს აღმოსავლეთის წილში, მაშინ სადღესო მაღალი მიზანსაც სასკოლო-სამეცნიერო საქმიანობისას სრულიად გამორკვეულ და ცხად ვჰყოფთ: **აღდგენა უუძველეს აღმოსავლეთთან ძალად შეწყვეტილ სულიერ კავშირისა, სრულ ამოწურვამდე მისი დიდი რთული კულტურის შესწავლით, რაც სკოლას და მით ცხოვრებასაც მიანიჭებს სათანადო სიმტკიცესთან ერთად ზნეობრივ ამაჟ წონასწორობასაც და ამით მისცემს საშუალებას დამოუკიდებელ ქართულ სულიერ კულტურის საფუძველზედ შექმნას ადამიანის განვითარების თავისებური სვლა საერთო ხალხთა ოჯახისაკენ.**

ი. ჯიშკარიანი.

გლადიატორულექსი მესხიშვილის ხსოვნას.

ცხოვრებას ქმნიან, მას სახეს, ელფერს და მიმართულებას აძლევენ ძლიერი სულის მქონე და მდიდარბუნებოვანი ადამიანები.

ძველად ასეთ ადამიანებს, როგორც არაჩვეულებრივს, არაბუნებრივს, — „ზეკაცს“, „წმინდანს“, „წინასწარმეტყველს“ და სხვა ამგვარს უწოდებდენ.

ასეთი ზეკაცი ხშირად მოეწონებოდა ერს, ხალხს, მისი დაქვეითების, პოლიტიკურად, ეკონომიურად, თუ სულიერად დაუძლიურების და უკიდურესი განსაცდლის დროს. და იგი იხსნიდა თავის ხალხს დაღუპვისაგან, რის გამო, მადლიერი ხალხი, ხშირად გააღმერთებდა კიდეც ასეთ გმირს.

ბევრჯერ გამიგონია გულუბრყვილო კითხვა: რისთვის ახლა არ იბადებიან ასეთებიო? — შემცდარია ეს ექვი. ახლაც იბადებიან ისინი, მაგრამ თანამედროვე კულტუროსანი ადამიანის თვალსაზრისით წარმოშობილი მათი დამახასიათებელი სახელწოდება სხვა არის, ვიდრე ძველად იყო.

და განა ქართველ ერს, რომლის მთელი ისტორიული ცხოვრება წარმოადგენს ერთს ზოლიანს, მერყევს და მუდმივ ცვალებად საქანელას, ცოტა გასჩენია ასეთი ცით მოვლენილი გმირი, რომელთაც ჯა-

დოსნური კვერახის დაკვრით გაუხსნიათ ზღვა მეწამული, შიგ უვნებ-
ლად გაუყვანიათ დაღუპვის კარამდე მიწურული ერი და გადურჩენიათ
დედამიწის პირიდან ალგვას?

1857 წ. 16 თებერვალი

† 1920 წ. 24 ნოემბერი.

ერთი ასეთი საბედისწერო მომენტთაგანი იყო ჩვენს ცხოვრებაში
თვითმპყრობელ რუსეთის-მიერ თვისი ტლანქი თათის მაჯლაჯუნასე-
ბური დაჭერა ქართველ ერზე, ამ უკანასკნელის გასაწყლელად, მისი
სულიერი არსების მოსასპობად. და, აი, კიდევ აღმოჩნდა მაშინ მთე-
ლი რიგი ერის მოქირნახულე მოღვაწეებისა, რომელთაც მტრისაგან
დაუნდობელი დევნისა და გვემის ქვეშ თითქმის უვნებლად გამოზიდეს
სამშვიდობოს საკუთარს ფერებზე და დღევანდელს თაობას გადმოსცეს
მთელი ქართველების ეროვნული სული, რაც უმთავრესად გამოიხატე-

ბა ეროვნულ კულტურისა და ხელოვნების დაცვა-განვითარებაში...

ყველა იმ დარგთა შორის, რაც — კი შეუქმნია ადამიანის გონებას, დიდი ადგილი უჭირავს ხელოვნებას; ხოლო ხელოვნებაში თვალსაჩინო მნიშვნელობა მოუპოვებია სათეატრო ხელოვნებას.

თეატრი იგივე სკოლაა, მხოლოდ არა მოზარდთათვის წერა-კითხვის შესასწავლი, არამედ დიდებისთვის, რომელიც უმთავრესად ხალხის ზნეობრივ ამაღლებას, სულიერად განსპეტაკებას და გრძნობებით გაკეთილშობილებას ემსახურება.

სათეატრო ხელოვნების განვითარება ერთი ნიშანთაგანი და საზოგადოება ხალხის კულტუროვნებისა. და კულტურულად უსუსური და უბადრუკია ის ერი, რომელსაც საერთოდ დროის მიხედვით, ჯეროვანად ვერ განუვითარებია სათეატრო ხელოვნება.

სწორედ გასულ საუკუნეში ჩაეყარა საფუძველი ჩვენს ქართულ თეატრს. და მაშინვე მისი ერთი უძლიერესი ბურჯთაგანი შეიქმნა ბუნებით მაღალი ნიჭით დაჯილდოვებული „ზეგარდმო მაღლით ცხებული“ — ვლადიმერ-ალექსი მესხიშვილი. მართლაც რომ მაღლით იყო იგი მოწოდებული „ხალხთ სამსახურად.“ მისი ბრგე ახოვანობა, არწივისებური ძლიერების გამოამეტყველი, ღრმა გონიერების ცეცხლით მოვლვარე დიდრონი თვალები, მისი მტკიცე და ანდამატური, ყურადღების დამტყვევებელი ძალის მქონე, მოქნილი ხმა, აშკარად ჰმოწმობდნენ მისს არაჩვეულებრივ, არაბუნებრივ ადამიანობას, მის მდიდარ ბუნებოვანობას და ძლიერი სულის პატრონობას.

დაბადებიდანვე სასცენო ხელოვნებისთვის მოწოდებული ლაღო იშვიათი და დაუფასებელი განძი იყო ახლად შობილ ქართულ სცენისთვის. ამ მხრით ბუნებას მთელი თვისი სიუხვე ლაღოზე დაეცალა, მაგრამ ერთში — კი ეძუნწებია, — ლაღო შეიქმნა შვილი მცირე და უჩინარი კრისა. რაც უნდა ბუმბერაზი იყოს უძლური და უჩინარი ერის შვილი, ისიც უჩინარი ხდება. ხოლო ლაღო რომელიმე დიდი ერის შვილი რომ ყოფილიყო, იგი საქვეყნოთ ცნობილი პიროვნება შეიქნებოდა...

მან და მასთან რამდენმამე მისმა თანამედროვე — თანამშრომლებმა განუმტკიცეს ნიადაგი ქართულ თეატრს, აამაღლეს იგი და ბუნებრივ ზრდა-განვითარების გზაზე დააყენეს.

მათ აღზარდეს მთელი რიგი თვისი მემკვიდრე შეგირდებისა, რომ-

მელთაც ღირსეულად შეუძლიანთ განაგრძონ მათ მიერ დაწყებული საქმე.

ჯერ კიდევ დიდხანს შეეძლო ლადოს დაემშვენებია ჩვენი თეატრი, ჯადოსნური ხელოვანობით დაეტკბო მაყურებელი საზოგადოება. მისი დიდი ნიჭი, სათეატრო ხელოვნების ზედმიწევნით ცოდნა და გამოცდილება ძვირფას სამსახურს გაუწევდა განახლებული საქართველოს განახლებულ თეატრს, მაგრამ უღმობელომა ბედმა ასე არ ისურვა და ქართველი ერის კულტურისა და ახალი ხელოვნების გარიჟრაჟზე ჩაესვენა სამუდამოთ ამ ხელოვნების ერთი საუკეთესო ქურუმის მზე.

გულდაწყვეტილი მოწაფეები და მთელი ქართველობა წრფელი გულის ტკენით მისტირის საყვარელ ლადოს და აცილებს სამარის კარამდე უკანასკნელ გამოსათხოვარად, უკანასკნელი სანუგეშო სიტყვით, რომ არასოდეს დაივიწყებს მის წმინდა სახელს.

საუკუნო განსვენება და წრფელი სიყვარულით გასხივოსნებული სამარადისო ხსოვნა შენ, ძვირფასო ლადო, ხელთ უქნელ ძეგლად ქართველ ერის გულში...

ილ. გოგია.

მიცვალებულ ხელოვანს*).

არიან ადამიანები, რომელთა ცხოვრებაც თითქოს იმისთვის იყოს გაჩენილი, რომ კაცად წოდებული არსების მწარე ცხოვრებას ცოტაოდენი შეება მიინც მიანიჭონ. არიან პიროვნებანი, რომელთა თვითებული ფიქრი და ზრახვა, ტვინის ყოველი ხვეული, სულის მაღალი გამოკრთომა მუდამ იქით არის მიმართული, რომ შეამციროს და შეასუსტოს ვაება წუთისოფლისა და ადამიანს შეუქმნან ლამაზი განცდათა, სიყვარულისა, მშვენიერებისა და ქეშმარიტების ნეტარი წუთები... რა ძვირფასი, რა საყვარელი და დაუფიწყარი არიან ასეთი ადამიანები!

როგორ გიმძიმს უკანასკნელად ესაუბრო ასეთ პირებს!

თუ ან ადამიანთა შორის ზოგი მტკიცე, ურყევი მარჯვენით სქედს ცხოვრების გრდემლზე ჩვენი არსებობის სანუკვარ მომავალს და გმირუ-

*) სიტყვა, წარმოთქმული მის დასაფლავებაზე საქართველოს მასწავლებელთა კავშირის სახელით ქაშვეთის ეკლესიის გალავანში.

ლი ხმით მოგვიწოდებს სამართლადი ცხოვრებისკენ, მეორენი ჩვენი დანელებული, დასუსტებული და მოღალუელი სულის მესაიდუმლოენი არიან; კეთილი და უადრესად მოყვარული მესაიდუმლოენი! ესენი არიან, რომ ჩვენ სულში ანთებენ პრომეთეოსის ცეცხლს, ანთებენ წმინდა ლამპარს წმინდა გრძნობებისას; მხოლოდ იმათ ძალუდსთ ჩაიხედონ ჩვენი იდუმალი ცხოვრების მიმალულ კუნჭულში და ხან გვაციონონ და ხან გვატირონ ადამიანის სულის უადრესი ცვალეზადობისა და ტანჯუაწამების მხატვრული განსახიერებით... ესენი არიან, რომ გვასწავლიან „დიდი ღმერთის საკურთხევის წინაშე“ ლოცვა-ვედრებას, გვასწავლიან თვით ამ ღმერთთან საუბარს; მათის მეოხებით შეგვიძლია დროებით მაინც გამოვიბათ ფრთები და ვინაფარდოთ უსაზღვრო სივრცეში, ავმალდეთ ყოველდღიურ კინკლაობასა, წვრილმანობასა და ქირვა-რამზე მხოლოდ იბიტომ, რომ განსპეტაკებულნი, წმინდა გრძნობებით ანთებულნი და ფაქიზი აზროვნებით აღჭურვილნი დაუბრუნდეთ ცხოვრების სინამდვილეს „დასათურგვნად ბოროტისა“.

ასეთ რჩეულ ადამიანთ ეკუთვნოდა ქართულ სცენის სიამაყე, დიდი ხელოვანი ახლად მიცვალეზული ლადო მესხიშვილი. მაშინ, როდესაც მონობის მძიმე კირთებს ქვეშ სული ქართველისა მწარედ კენესოდა, ეს ხელოვნების დიდი ქურუმი იყო, რომ სხვებთა შორის გვინელეზდა სულის ტკივილებს, გვიცისკროვნებდა და გვიფაქიზებდა სულისკვეთებას და გვასწავლიდა „დიდი ღმერთის“ წინაშე საუბარს. იგი ფლობდა ჩვენს სულს, იგი მეუფე იყო ჩვენი შინაგანი ცხოვრებისა. მახსოვს ის ბედნიერი დრო ჩემის მოწაფეობისა, როდესაც ლადო მესხიშვილი ქუთაისის თეატრში მოღვაწეობდა; მსახიობს დაჰკარგოდა ხმა, მაგრამ როგორ მიმზიდველი იყო მისი ლაპარაკი, რამდენად ძლიერი იყო მისი ხმა: იგი ელექტრობის ნაკადივით დაგივლიდათ მთელს სხეულში და უცნობი სიტკბოებით მოიცავდა თქვენს არსებას. მესხიშვილის მიერ სხვა და სხვა გამართა ცხოვრების განსახიერებაში ჩვენ მოჯადოებული ვგრძნობდით მის დიდ ნიჭს, მის მხატვრულ ძლიერებას... იგი სცენაზე და ჩვენ მაყურებელნი ერთის ცხოვრებით ვცხოვრობდით, ერთის განცდით ვიყავით შეპყრობილნი და აღარ არსებობდა ამ მხრივ საზღვარი ჩვენსა და მას შორის. ქეშმარიტად დიდი და ძლიერი ცეცხლი ღვიოდა მიცვალეზული ხელოვნის სულში და მისი ცეცხლი ყველას გვათბობდა, გვასულდგმულებდა! იგი პირველი იყო ჩვენში იმ

პირთა შორის, რომელთაც თავი თვისი დასდევს ხელოვნების სამსახერ-
პლოს წინაშე და მონობით განაწამებ ხალხს ბრწყინვალე სახეებად მო-
ველინენ...

სამწუხარო და სავალალოა, რომ ხელოვანი უკანასკნელ ხანებში ილ-
ტვოდა სამშობლოდან და მწარედ დაეხეტებოდა უცხოეთში. მე არ
ვიცი ვინ იყო ამაში დამნაშავე, თვით მსახიობი, თუ ქართველი სა-
ზოგადოება, მაგრამ ერთი რამ კი ცხადია, უცხოეთში ყოფილი ქარ-
თული სცენის ბურჯი უდიდეს სულიერ წამებას და აუტანელ ნივთი-
ერ ხელმოკლეობას განიცდიდა... ერთი ქართველი მგოსანი მოიგონებს
რა ჩვენი ხელოვანის ხეტილის უცხოეთში, შემდეგი მწარე სიტყვებით
ათავებს თავის ლამაზ ლექსს:

„ეხლა რაღა ექნათ? ცეცხლთა რიდება
არ გენატრება ძლიერ ხელოვანს
და არ გიშუქებს შორი დიდება
მყუდრო სიბერის გზას სახელოვანს.

.
. ძველად გსმენია,
რომ სხვანაირად იგრძნობენ აღებს,
ასე სიკვდილი ელის გენიოსს,
სასახლეები კი, .. ნაძირალებს.

დაუფიწყარო ლაღო! საქართველოს მასწავლებლობის სახელით
მუხლს ვიყრი შენი პატიოსანი ცხედრის წინაშე და ფიცსა ვსდებ რომ
ქართველი მასწავლებელი წმინდად შეინახავს თვის ხსოვნაში შენს ნა-
თელს სახეს, შენს არწივისებურ თვალებს, შენს საუცხოო ნიჭს და
ლამაზი და ამოუშლელი სურათებით აღბეჭდავს მას მოსწავლე ახალ-
გაზდობის სულში. მშვიდად განისვენე, ძვირფასო მიცვალებულო,
ქართული სცენა, ქართული ხელოვნება, ქართული საზოგადოება ვერ
დაგივიწყებს!

ალ. წერეთელი.

† სახალხო მასწავლებელი ანნა ახოზაძე.

23 ოქტომბერს გარდაიცვალა სამტრედიის შ. რუსთაველის სახ. სკოლის მასწავლებელი ანნა ახოზაძე. განსვენებული ეკუთვნოდა იმ იდეურ მასწავლებელთა ჯგუფს, რომელთაც, მიუხედავად ყოველ გვარი დაბრკოლებათა, გადაუწყვეტიათ სულის უკანასკნელ ამოთქმამდე განაგრძონ ხალხის წმინდა სამსახური.

თავდავიწყებული, დაუღალავი შრომა, შინ სიღარიბე, კლასში მტვერი, სიცივე და სისტემატიური სიმშლი, ამ ნიადაგზე აღმოცინებული განუკურნებელი სენი, ხანგრძლივი ავადმყოფობა და ბოლოს ხადრევი სამუდამო განშორება—ასეთი იყო უსიხარულო დღენი ამ ჯერ სულ ახალგაზრდა 25 წლ. ქალისა.

მართალია, ანიკოს ბედი იშვიათი არ არის მასწავლებელთა შორის, შეიძლება მთელ მის პროფესიასაც მოელოდეს გარდაშენება უმთავრესად კოხის ჩხირებისაგან, მაგრამ ისინი, ვინც იცნობდნენ ანიკას განუსაზღვრელ სიყვარულით აღსავსე საქმიანობას, უმტკივნეულოდ ვერ ურიგდებოან მის პირველ რიგში წასვლას, ვერ დაივიწყებენ მის სევდით სავსე ალერსიან სახეს მის მიერ აღზრდილნი მოწაფენიც.

ლანდელი.

28/10—1920 წ.

ქ. სამტრედიი.

ი ვ ა ნ ე კ ო მ ე ლ ა უ რ ი

(30 წლის იუბილეს გამო)

ვანო (ივანე მიხეილისძე) გომელაური დაიბადა 1867 წ. სოფ. მირზაანში ქიზიყში. შეათანა შეძლებული აზნაურის ოჯახში. 8 წლის ვანო მამა მისმა მიაბარა ახლად გახსნილ სოფლის სკოლაში, სადაც მასწავლებლად იყო საოხტატო სემინარიაში ახლად კურს დამთავრებული მ. გავაშელი; ორი წლის შემდეგ მ. გავაშელი სხვაგან გადაიყვანეს. პატარა ვანომ აღარ მოინდომა მის მოადგილე მასწავლებელთან სწავლა და სახლში დარჩა. ამის გამო მშობლები იძულებულნი გახდნენ ქ. სიღნაღში გაეგზავნათ სასწავლებლად სამოქალაქო სასწავლებელში. ქართული ენისადმი სიყვარულის გაღვიძებას ვანოს გულში

აქ ზელი შეუწყო ქართული ენის მასწავლებელმა დეკანოზმა სიმ. ბეგიაშვილმა ქართველი მწერლების კითხვით.

როგორც სოფლის სკოლაში, აგრეთვე სიღნაღშიც, ვანო სამაგა-

ლითოთა სწავლობდა და აქ კურსის გათავების შემდეგ 1885 წ. მისმა უფროსმა ძმამ წააოიყვანა ქალაქში და შევიდა სამასწავლებლო ინსტიტუტთან არსებულ უმაღლ. დაწყებით სკოლაში, უკანასკნელ კლასში. და ამნაირად მთელი წელიწადი ემზადებოდა ინსტიტუტში შესასვლელად, ზაფხულშიც მოემზადა და შემდეგ შემოდგომაზე შევიდა სამასწავლებლო ინსტიტუტის პირველ კლასში. მეორე წელიწადს მიღებულ იქმნა სახელმწიფო ხარჯზე. ოთხ წელიწადს სწავლობდა ინსტიტუტში და 1890 წ. დაამთავრა კურსი. ამავე წლის პირველ სექტემბერს გამწესებულ იქმნა ოზურგეთის სამოქალაქო სკოლის მასწავლებლის თანაშემწედ.

ახალგაზრდა მასწავლებელი თავის პირდაპირი მოვალეობის ასრულებასთან ერთად შეუდგა საზოგადოებრივ სარბიელზე მოღვაწეობას.

ერთი კვირის ჩასული ძლივს იყო, რომ სცენაზე გამოვიდა („მათიკოს“ მესამე მოქმედებაში), საზოგადოებას დიდად მოეწონა მისი თამაში და იმანაც თითქმის სისტემატიურად დაიწყო წარმოდგენების მართვა. წარმოდგენების გარდა მართავდა საჯარო კითხვებს კლუბებში... ჯადო ფარნით ოზურგეთში პირველად გამართულ სახალხო კითხვაზე მან პირველად წაიკითხა ქართულად, რამაც გამოიწვია მაშინდელი მზრუნველი კ. იანოვსკის სასტიკი მიწერილობა ადგილობრივი სკოლის ინსპექტორის სახელობაზე: „რა უფლებით მართავთ სახალხო კითხვებს და ისიც ქართულ ენაზე?“. მაგრამ ვანო ერთხელ არჩეულ გზას მტკიცეთ ადგა: თავისი პატარა ქართული ბიბლიოთეკა მოწაფეთა ბიბლიოთეკად გადაქცია, საიდანაც მსურველებს დაუბრკოლებლივ გაქონდათ წასაკითხათ აკაკის, ილიას, ყაზბეგის, ბარათაშვილის და სხ. ჩვენი მწერლების თხზულებანი და, როგორც აკრძალულ ხილს, გულ მოდგინეთ ეწაფებოდნენ.

ექვს წელიწადს ეწეოდა ასეთ მოღვაწეობას ვანო ოზურგეთის სკოლაში, სადაც გარდა სხვა საკლასო საგნებისა ასწავლიდა ქართულს ყველა განყოფილებებში (ბოლო ხანებში) ხელგარჯილობას და მებარეშუმეობას. ეს იყო ერთი მიზეზთაგანი, რომ მოწაფეები მას მეტად დაუახლოვდნენ და შეიყვარეს...

ექვსი წლის შემდეგ ი. გომელაური გადიყვანეს ზუგდიდში შტატის მასწავლებლად, სადაც მეფობდა ცნობილი აშორღია. აქ ი. გომელაური შეუდგა ქართული ბიბლიოთეკის მოწყობას სკოლაში მაშინდელი ინსპექტორი ცელოვალნიკოვის დახმარებით. მიუხედავად იმისა, რომ სასტიკათ იყო აკრძალული, ქართულად ელაპარაკებოდა მოწაფეებს, აძლევდა ქართულ წიგნებს საკითხავად (სკოლაში არ ასწავლიდნენ) და სხ. მაგრამ სკოლას მალე ეწვია სარევიზიოთ მზრუნველის თანაშემწე ცნობილი ზავაცკი და შემდეგ გაზაფხულზე ვანო იძულებული გახდა ზუგდიდისთვის თავი დაენებებინა...

იმ ხანებში სასულიერო მთავრობამ დაარსა ზოგიერთა ადგილებში აგრეთწოდებული მეორე კლასიანი (ВТОРКЛАСНЫЕ) სამასწავლებლო სკოლა, სადაც უნდა მოამზადებულიყვნენ სოფლის სკოლის მასწავლებლები. ვანო სკოლის უფროს მასწავლებლად გამწესდა ქართლში სოფ. ტირძნისში, მაგრამ მწარედ მოსტყუვდა: ეს იყო ღვდელი, რომელიც სლავიანური ლოცვებით ულაყებდა გონებას სოფლის პატარა-

გოგო ბიჭებს. ვანო შეებრძოლა სკოლაში არსებულ უკუღმართობათ, მაგრამ რო ვერაფერი გააწყო, რამდენიმე თვის შემდეგ მიანება თავი ამ სკოლას და გადმოვიდა ქ. თბილისის სააზნაურო გიმნაზიაში აღმზრდელად, მაგრამ აღ. ნათაძის შედგენილ სახელმძღვანელო „ბავშვის მეგობრის“ შესახებ „კვალში“ წერილის მოთავსების გამო, უმთავრესად. იგი იძულებული გახდა გადასულიყო ძველ სენაკში ქართული სკოლის მასწავლებლად. ამ დროს ბრძოლა იყო გაჩაღებული ძველებსა და მესამე დასელებს შორის... და თუმცა ი. გომელაური საწინააღმდეგო ვერცერთმა რევიზორმა ვერაფერი მოახსენა წ. კ. გ. საზ. გამგეობას, რომლის ბატონ-პატრონი მაშინ ეს საზოგადოება იყო, მაინც ისიც სხვა მასწავლებლებთან ერთად დაითხოვა გამგეობამ უადგილოთ. ი. გომელაური მაინც თავის საყვარელ საქმეს არ ეშვებოდა. ამის მერე მან თავი შეაფარა თბილისში არსებულ ქართ. კათოლიკეთა სკოლას. ერთი წლის შემდეგ 1900 წ. ამ სკოლაშიც განაგრძობდა მასწავლებლობას, მაგრამ იმავე დროს ცნობილ ბელეტრისტ და პედაგ. არსენ მამულაიშვილთან ერთად დაარსა კერძო სკოლა და პანსიონი. ერთი წლის შემდეგ კათოლიკეთა სკოლას მოშორდა, მაგრამ ვერც პანსიონს შერჩა დიდხანს, რადგანაც პანსიონი ვალების მეტს არაფერს აძლევდა... დაუტოვა სკოლა-პანსიონი თავის მეგობარ არსენ მამულაიშვილს და თვითონ წავადა მასწავლებლად წინამძღვარიანთ კარში ცნობილი ილ. წინამძღვარიშვილის სამეურნეო სკოლის საზოგადო საგნების მასწავლებლად. 1904 წ. რუსეთ-იაპონიის ომის დროს გამოცხადდა მობილიზაცი და ი. გომელაური, როგორც მოლაშქრე გაათრხილეს მზათ ყოფილიყო.

განიზრახა მთავრობის სკოლისთვის შეეთარებინა თავი და ამ მიზნით ის შევიდა მასწავლებლად ბაქოს საზღვაო სკოლის მოსამზადებელი კლასის მასწავლებლად... ერთი წლის შემდეგ ვანო მიიწვია ქარ. ენის მასწავლებლად შორაპ. მაზრის შავი ქვის მრეწ. საბჭომ ქიათურაში ახლად დაარსებული უმაღლ. დაწყებ. სკოლის მასწავლებლად. აქ მან იპოვა, რასაც ეძებდა სრულიად თავისუფალი სწავლება ქართული ენისა, ცოდნისთვის მოსული ქართული ბავშვები. ქიათურაში მისმა მოღვაწეობამ გაშალა ფრთები: გარდა პირდაპირი მოვალეობისა, დიდ მონაწილეობას იღებდა სცენაზე თამაშობით, ადგილობრივ წერ. კითხ. საზოგად. მუშაობაში, სახალხო უნივერსიტეტის დაარსება გაძლიოლაში და სხ.

გულითა და სულით შეიყვარა ქიათურის სკოლა და მოწაფეები. ვინც 1917 წ. დაესწრო მის მოწაფეთა გამოთხოვებას, ვინც დაინახა ის მღელვარე ცრემლები, რომლებიც არა მარტო პატარებს, — დიდებსაც სცვივოდათ, ის უეჭველად იტყოდა, რომ მასწავლებლებსა და მოწაფეთა შუა გაზრდილა და გაფურჩხულა უზარმაზარი ვარდი სიყვარულისა.

1917 წ. რევოლუციის შემდეგ თბილისის კუბერ. ქართ- მასწავლებლებმა ამოიჩიეს და შემდეგ კომისარიატმა ის დაამტკიცა სკოლების ინსპექტორათ. ამ თანამდებობაზე დარჩა 1919 წ. აპრილამდის. ეხლა კი მიწვეულ იქმნა თბილისის მაზრ. სახალ. სკოლების ინსტრუქტორად, მაგრამ ამ შემოდგომაზე ის იქმნა მიწვეული თბილისის ქალთა მე 7 გიმნაზიაში ქართული ენის მასწავლებლად. სადაც განაგრძობს თავისებურ ერთგულ მუშაობას.

ი. გომელაური ახალგაზდობიდანვე იღებდა ცოტ-ცოტათი მონაწილეობას ჩვენს პრესაში. ჯერ ათავსებდა წერილებს „ივერიაში“ შემდეგ „კვალში“, „განათლებაში“ (პედაგოგიური ელემენტი) და „ნაკადულში“ ილ. ქავჭავაძის მოთხრობებზე.

ქართული ენის სწავლებამ დაანახა მას, რომ ჩვენ სახალხო სკოლას არა აქვს შესაფერი ქართული ენის სახელმძღვანელო და ამიტომ მან შეადგინა 1906 წ. გამოსცა ქართული ქრესტომატია „სკოლაში შესასწავლი ქართველი მწერლების“ სახელით, ამ წიგნის პირველ დაბეჭვდაში დიდი დახმარება ამოუჩინა „ქიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭომ 300 მანეთის სესხებით და იაკობ გოგებაშვილმა, რომელმაც უთავდება წიგნისათვის საჭირო ქალაქის ყიდვის დროს.

სამი წლის შემდეგ გამოვიდა ამავე ქრესტომატიის მეორე და მესამე წიგნი, ხოლო უკანასკნელ დროს გადააკეთა ოთხ წიგნად უმაღლეს დაწყებით სასწავლებლის ყველა კლასებისათვის ცალ-ცალკე. პირველი ორი წიგნი წელს გამოსცა ქართ. შორ. წ. კ. გამაერც. საზოგად. გამგეობამ.

ი. გომელაური სთარგმნის ხოლმე საყვარელ მწერლებს. მას აქვს ნათარგმნი კოროლენკოს, ჩეხოვის და სხ: მოთხრობები სთარგმნა პ. პაუპტმანის ორი დრამა „სულით ობოლნი“ და „მიხეილ კრამერი“, რომელთაგან პირველი დაბეჭდა „ცხოვრება და თეატრში“, ხოლო მეორე „განათლებაში“.

დასასრულ, მას აქვს ნათარგმნი „მოწაფის ჰიგიენა“, რომელიც

ათიათასობითაა გავრცელებული ჩვენებურ მოწაფეთა შორის.

ვანო გომელაური ბუნებრივათა პედაგოგი, რადგანაც ბავშვები და ახალგაზრდობა ყველაფერზე მეტათ უყვარს და თავს მხიარულად და ბედნიერათ სთვლის მხოლოდ მათ შორის. ამას მოწაფენი ინსტინქტიურად გრძნობენ და საკმარისია თუნდა ერთ თვეს მისი მეცადინეობა, რომ ყმაწვილებმა შეიყვარონ თავიანთი ტკბილი მასწავლებელი.

საქართველოში არ გვევლება სხვა მასწავლებელი, რომელიც ნამოწაფართ ისე უყვარდეს და პატივსა სცემდნენ, როგორც ვანო უყვართ.

მაგალითისთვის აქვე მოვიყვან ერთ ლექსს, რომელიც უძღვნა ვანო გომელაურს ერთმა მოწაფემ—პ. შენგელიამ.

„წყვილიაღში ვიყავ, ხსნას არ ველოდი

მწარე სიცოცხლე მომბეზრებოდა.

გულს დარდი მაწვა, ვით მიიმე ლოდი,

თვალები ცრემლით მემღუღრებოდა.

არვინ მეტყოდა—„ნუგეშინისო“

არსით მესმოდა ხმა იმედისა.

ვიყავ მკმუნვარი, სასო მიხდილი,

და მომღურავი შავი ბედისა..

აღარ მეგონა ბედით ჩაგრულსა

მელირსებოდა თუ კიდევ შველა,

და სწორედ ამ დროს შენ გამომიჩნდი,

ვით, წარღვნის შემდეგ ერს ცისარტყელა...

შენ, დახმარების მომეცი ხელი

და მომაწოდე სიცოცხლის წყარო,

მით ვალი დამდე გადაუხდელო,

სამარადისოდ დაუვიწყარო“.

ვუსურვებთ იუბილიარს ვანოს კიდევ დიდხანს სიცოცხლეს საკეთილდღეოდ ჩვენი განახლებული სკოლისა, რომელთა წინაშე მას ფასდაუდებელი ღვაწლი მიუძღვის.

ამხანაგი.

რამდენ წელს უნდა გრძელდებოდეს დაბალი, საშუალო და უმაღლესი სკოლა საქართველოს სახალხო განათლების სისტემაში.

განათლება ისეთი რამ არის, რაც მთელი სიცოცხლის განმავლობაში გრძელდება. რუსული ანდაზა ამბობს: *ВѢКЪ ЖИВИ, ВѢКЪ УЧИСЬ*. ამ ანდაზაში კარგად არის გამოხატული თავისებური თვისება ადამიანის გონებისა. როგორც ყოველი ორგანიზმი ფუნქცია, ადამიანის გონებაც თან და თან რთულდება. ცდა და დაკვირვება არის მისი მასაზრდოვებელი მასალა. სპონტანიური თვითმოქმედება, დაბადებიდან თანდაყოლილი, ამუშავებს მუდმივ გარედან მიღებულ მასალას, და ამ გადაშეშავების პროცესში ხდება თვით ადამიანის გონების დიფერენციაცია და ინტეგრაცია. ეს ევოლუციონური პროცესისი სწყდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც შინაგანი ძალა ადამიანისა სუსტდება და ის ვერ ერევა იმას, რასაც ახვევს მას თავზე ობიექტიური სინამდვილე. აქედან იწყება გონების დეკადანსი, რომელიც წინა მორბედი ადამიანის ფიზიკური საკედლისა.

მაგრამ გარდა ზემოაღნიშნული ფართე მნიშვნელობისა, სიტყვა „განათლება“ აქვს უფრო ვიწრო მნიშვნელობაც და აი სწორედ ამ ვიწრო მნიშვნელობით ვხმარობთ ჩვენც შემდეგში ამ სიტყვას.

განათლება ამ შემთხვევაში ჩვენ გვესმის, როგორც მომზადება ცხოვრების სარბიელზე მოქმედებისათვის. თავის თავად ცხადია, რომ ასეთი განათლება უკვე თავდება მაშინ, როდესაც ადამიანს შეინიჭა. შეძლება გახდეს დამოუკიდებელ სამეურნეო ერთეულად, და ამასთან ერთად როდესაც მიეცა მას საზოგადოების წევრობის სრული უფლება. ეს მომენტი, რომელიც ადამიანთა საზოგადოებაში ჩვეულებრივი პირობაა დაქორწინებისათვის, სხვა და სხვა ერთა შორის სხვა და სხვა დროს დგება, თანახმად თითოეული ერის კულტურული განვითარების ხარისხისა.

საზოგადოთ, ამ მომენტის განსაზღვრისათვის ჩვენ შეგვიძლია შემდეგი დებულებით ვიხელმძღვანელოთ: რაც უფრო დაბალია რომელიმე წრის განვითარება, მით უფრო ადრე თავდება ამ წრეში განათლების ხანა და მით უფრო დაბალია დაქორწინებისათვის საჭირო წლოვანობის ცენზი. ბელგიაში, მაგალითად, საშუალო წლოვანობა დაქორწინ-

ნებისათვის არის 29,94 წელი ვაჟებისთვის და 28,19 წელი ქალებისთვის, ე. ი. იშვიათია ბელგიაში შემთხვევა, როდესაც თხოვდება ქალი, 28 წელზე უფრო ახალგაზრდა, ან ცოლს ირთავს ვაჟი, 29 წელზე ნაკლები ხნის. ამას რომ შევადაროთ მცირე კულტურის ხალხთა ჩვეულება, ჩვენ დიდს განსხვავებას შევამჩნევთ. თანახმად ცნობილი მეცნიერის ა. ჰუმბოლტის სიტყვისა, კამჩადალთა შორის ხშირად შეხვედებით ქმრებს, რომლებსაც ჯერ არ შესრულებიათ თორმეტი წელი, და დედებს (ცოლებს რომ თავი დავანებოთ), რომლებსაც არ შესრულებიათ ათი წელიც. ლაპლასის ინდოელები ცოლს ირთავენ, როდესაც ისინი თოთხმეტი წლისა ხდებიან და თხოვდებიან, როდესაც მათ თორმეტი წელი უსრულებიათ...

იგივე დებულება მართლდება, როდესაც ჩვენ ვადარებთ ურთიერთ შორის ერთ და იმავე საზოგადოების სხვა და სხვა კლასებს. განათლებული კლასები გვიან ქორწინდებიან, გაუნათლებელი კლასები კი ადრე. ცნობილია, მაგალითად, გვიანი ქორწინება ინგლისის პერთა და ეპისკოპოსთა და ნაადრევი ქორწინება რუსეთის გლეხობისა. რომ დაქორწინების მომენტი და ამასთან ერთად განათლების პერიოდის ხანგრძლივობა დამოკიდებულია საზოგადოების კულტურულ განვითარებიდან, ამას ამტკიცებს აგრეთვე საკუთარს ჩვენს ცხოვრებაზე დაკვირვება. არც იმდენი ხანია მას აქვთ, რაც საქართველოში ჯვარს იწერდნენ 12—13 წლის ქალები და 15—16 წლის ვაჟები. დღეს საქმე სხვანაირად არის: ხანა, რომელიც წინ უსწრებს დაქორწინებას, ჩვენშიც გაგრძელდა თან და თან. უკვე იშვიათია საქართველოში 13 წლის პატარძალი.

რაში უნდა ვეძიოთ მიზეზი იმისა, რომ კულტურული განვითარება აგრძელებს განათლების ხანას და აშორებს დაქორწინების მომენტს? დაკვირვება გვეუბნება, რომ ამის მიზეზი არის არსებობისათვის ბრძოლის გაძნელება: თანდათან ინდივიდუუმს უძნელდება ობიექტივურად ბრძოლა ცხოვრების შესანარჩუნებლად. ამ ასი წლის წინ ადამიანს ნაკლები მოეთხოვებოდა, ვიდრე მოეთხოვება მას დღეს. ამის გამო ცხოვრების ასპარეზზე გამოსასვლელად დღეს მეტი მომზადებაა საჭირო, ვიდრე უწინ. მეტი მომზადებისათვის კი აუცილებელია მომზადდებელი ხანის გაგრძელება.

მართლაც და რა უნდა სცოდნოდა, მაგალითად, ჩრდილო-ამე-

რიკის ინდოელს, რომ მას მოეპოვებინა ეკონომიური დამოუკიდებლობა? ბევრი არაფერი. ელემენტარული ფიზიკური სიმარდე, რომელიც მისცემდა მას საშუალებას თავი ერჩინა ნადირობით, საკმაო იყო, რომ ინდოელს ეგრძნო თავი სრულიად მომწიფებულ ადამიანად. ასეთი სიმარდის შეძენა კი ბევრს წრთვნას არ ითხოვს. 10 ან 11 წლის ყმაწვილს შეუძლია ზედმიწევნით შეითვისოს შვილდ-ისრის ხმარება, ისეთ რომ ის არაფრით არ ჩამოუვარდებოდეს ამავე საზოგადოების ხანში შესრულ სხვა რომელიმე წევრს.

სუსტი კულტურის საზოგადოების წევრს გაცილებით უფრო ნაკლები დრო და ენერგია სჭირია, ვიდრე მაღალი კულტურის საზოგადოების წევრს, რათა შეესისხლხორცოს მის გარშემო არსებულ საზოგადოებრივ წრეს და შეითვისოს საზოგადო ღირებულობის ხერხები შრომისთვის, ან არსებობის შესანარჩუნებელ ბრძოლისთვის*).

აი ამიტომაც კულტურის ზრდა თან-და-თან აგრძელებს განათლების (საზოგადოთ აღზრდის) ხანას და თან-და-თან აგვიანებს დაქორწინების მომენტს.

არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ის ზიანი, რომელიც მოაქვს ამ მოვლენას. ჯანმთელობისათვის საფრთხე ზომაზე უფრო ნაადრევი დაქორწინება, რომელიც წინ უსწრებს სქესობრივ სიმწიფეს (pubertas) ან და ძლიერ ახლო მისდევს მას. მაგრამ ჯანმრთელობისათვის საზარალოა აგრეთვე ძლიერ დაგვიანებული დაქორწინებაც. ამასთან ერთად ზომაზედ უფრო ნაადრევი ან დაგვიანებული დაქორწინება საზარალოა მთელ საზოგადოების კეთილდღეობისთვისაც.

ადამიანის ბუნება, შეიძლება ითქვას, დისპარმონიულია. სქესობრივი სიმწიფე (pubertas) წინ უსწრებს ადამიანის სრულს მომწიფებას (nubilitas). ეს უკანასკნელი საშუალო ევროპის ქვეყნებში ქალებისათვის დგება მაშინ, როდესაც მათ დაახლოევებით 20 წელი უსრულდება, ხოლო ვაჟებისათვის მაშინ, როდესაც ისინი 24 წლის ხდებიან, 17—18 წლის ქალი, ან 20—22 წლის ვაჟი მომწიფებული არიან სქესობრივად. მათ შეძენილი აქვთ უკვე ის თვისება, რომელსაც ფიზიოლოგები ეძახიან pubertas. ე. ი. 17—18 წლის ქალს ან 20—22 წლის ვაჟს შეუძლიათ უკვე განგრძონ შთამომავლობა, მაგრამ ამ წლოვანობის ქალი ან

*) შეად. Проф. Селли—Педагог. психолог. под. ред. Громбаха—60—62.

ვაჟი ჯერ არ არიან საკმაოდ მომწიფებული. მათ სხეულს არ მიუღწევია ჯერ კიდევ განვითარების უმწვერვალეს წერტილამდის, როდესაც შთამომავლობის გაგრძელება არავითარ ზიანს არ მოიტანს. ნორმალური ხანა დაქორწინებისა არის სრული მომწიფება ორგანიზმისა (pubertas). აქედან ცხადია, რომ საშუალო ევროპის ქვეყნებში, სადაც ადამიანის ორგანიზმი სრულს სიმწიფეს აღწევს ვაჟებში 24 წლისთვის, ქალებში კი 20 წლისთვის, ქორწინებაც უნდა დაახლოვებით ამ დროს ხდებოდეს. ე. იგი ამ ქვეყნებში ჯვარს უნდა იწერდნენ ქალები არა უფროსი 20 წლისა, და ვაჟები, არა უფროსი 24 წლისა.

აქედან ცხადდება, რომ ადამიანს სწორედ ამ დროისთვის უნდა. დასრულებული ქონდეს მომზადების ხანა და ის უკვე უნდა ითვლებოდეს საზოგადოების სრულუფლებიან წევრად. თუ ადამიანი ამ ხნის შემდეგაც რჩება საზოგადოების უფულებო და სხვისგან დამოკიდებულ წევრად, თუ ადამიანი ამ ხნისთვის ვერ ახერხებს დამოუკიდებელ სამეურნეო ერთეულად გადაქცევას, ეს მოვლენა ძლიერ ჩაგრავს მის სულიერ აგებულობას. ადამიანის ფსიქიკა იზრუნება, მისი ნება სუსტდება, გონება ჩლუნგდება და მთელი სულიერი განწყობილება დებულობს პესსიმისტურ აღბეჭდილობას. ეს უკვე აღნიშნეს ადამიანის სულის ასეთ ღრმა მცოდნე პირებმა, როგორიც იყვნენ მოსე წინასწარმეტყველი და ლიუტერი, ან თანამედროვე მწერლები რომ ავიღოთ. ლეო ტოლსტოი, ჭრიდრიხ პაულსენი, ილია მეჩნიკოვი. განსაკუთრებით ტოლსტოი და მეჩნიკოვი დაჟინებით უთითებენ, რა დიდი ზიანი მოაქვს თანამედროვე საზოგადოებისთვის იმას, რომ მოსამზადებელი ხანა ადამიანისა ზომავდ მეტად გრძელია ჩვენს დროში. მართლაც ძნელია მეტი ზიანის მოფიქრებაც: ჯერ კიდევ არ შესრულებია ადამიანს 12—13 წელი, მასში კი დიდი ხანია უკვე გაღვივებულია სქესობრივი ლტოლვა. მაგრამ სქესობრივი სიმწიფის დადგომამდის ჯერ კიდევ რამდენიმე წელია დარჩენილი, აი ამ წლებმაც განვლენ. ადამიანმა მიაღწია 17—18 წელს, როდესაც ღვება სქესობრივი სიმწიფე; მაგრამ აქაც ბუნება ნებას არ აძლევს მას დააკმაყოფილოს თავის სქესობრივი ლტოლვა და უბრძანებს უცადოს იმ დროს, როდესაც ორგანიზმი მიაღწევს დასრულებას. ეს ჭამიც ღვება. ადამიანი ხდება 24 წლის, ბუნება უკვე ვერ პოულობს საბუთს დაუშალოს მას სქესობრივი ლტოლვის დაკმაყოფილება. მაგრამ აქ ახალი ძალა წამო-

ყოფს თავს: ეს არის კულტურა, თავისი ზნეობით უფლებით, ეკონომიკით, რომელიც უკრძალავს ადამიანს ნება მისცეს თავის სქესობრივ გრძნობებს და უბრძანებს მას იცადოს კიდევ 5—10 წელი; ვიდრე ის არ შეიძენს ეკონომიურ დამოუკიდებლობას: საკმაოდ არ გამდიდრდება ან არ შევა საიმედო სამსახურში. ამ რიგად, ხედავ, ადამიანი უკვე 30—36 წლის გამხდარა და მას კიდევ ვერ გაუჩენია თავისი ოჯახი. ეს არის უმთავრესი მიზეზი იმისა, რომ კულტურა ისედაც დისპარმონიულ ადამიანის ბუნებას (აბა რა არის, თუ არა დისპარმონია, როდესაც ადამიანს ლტოლვა რომელიმე ფუნქციისადმი ებადება გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე ის შესძლებს თვით ფუნქციის შესრულებას?) კიდევ უფრო დისპარმონიულად ქმნას*). ამდენი მოთმენა და ბუნებრივი მოთხოვნილების დახშობა კი უზიანოდ არ რჩება.

მრავალი სტატისტიკური გამოკვლევანი ფარრისა, ვაგნერის, ლევის, ქეტლეს, ლეგუასი და სხვებისა ცვიმტკიცებენ, რომ ყველაზე უფრო ხშირად სნეულობა, სიკვდილი, თვითმკვლელობა, ქკუიდან გადასვლა, ბოროტმოქმედება წილად ხვდება 29 წელზე უფროსს უცოლს, ან უქმრო ადამიანებს. მეჩნიკოვმა დაუპირდაპირა ეს დასკვნა დრეპპერის ცნობილ კანონს, რომელიც ამბობს, რომ ერი, ისე როგორც ბიოლოგიური ორგანიზმი, იბადება, მწიფდება, ბერდება და კვდება. მეჩნიკოვის აზრით, მიზეზი იმისა, რომ დაიღუპნენ ასეთი მაღალი კულტურის ერები, როგორიც იყვნენ ეგვიპტელები, ბერძნები ან რომაელები, უნდა სწორედ იმაში ვეძიოთ, რომ კულტურულ განვითარებამ ძლიერ გაუგრძელა მათ აღზრდის ხანა და ძლიერ დაუგვიანა დაქორწინების მომენტი **) მართლაც, საბერძნეთის და რომის ისტორიიდან ჩვენ ვტყობილობთ, რომ ამ ქვეყნების დაცემის ხანაში ოჯახი თითქმის მოისპო. პლატონი, რომელიც უსათუოდ განიცდიდა თანამედროვე საზოგადოებრივ იდეალების გავლენას, მოითხოვს თავის განთქმულ „სახელმწიფო“-ში, რომ კეთილშობილი წრის ვაჟები უღლებოდენ არა უადრეს 30 წლისა. რაც შეეხება არისტოტელეს, მან

*) იტალიანელი მწერალი მორსელი თავის გამოკვლევაში თვით მკვლელობაზე იცავს შემდეგ დებულებას: „ყველა განათლებულ ერებს შორის თვითმკვლელობათა რიცხვი უფრო სწრაფად დიდდება ვიდრე მოსახლეობის გეომეტრიული ზრდა და საერთო სიკვდილი“. იხ. Ribot—Психол. чувств. стр. 266.

**) Проф. И. Мечниковъ.—Биол. этюды.

სასურველად სცნო, კიდევ უფრო დაეგვიანებინა ეს მომენტი: მისი აზრით ვაჟს შეუძლია ცოლის შერთვა მხოლოდ 37 წლისას. ეკვი არ-
არის, რომ ორივე შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს დეკადენტურ შეხე-
დულებებთან

მაგრამ ეს შეხედულებები დიდად არ განსხვავდებიან თანამედროვე
კულტურულ ევროპის შეხედულებებიდან. შრედერი, რომელმაც სა-
ფუძვლიანად გამოიკვლია გერმანელ მასწავლებელთა პროფესია,
სწერს: „31 ან 32 წლამდის მრავალი უფროსი მასწავლებელი (ლა-
პარაკია გიმნაზიის მასწავლებელზე ემზადება სამსახურისთვის; 36
წლამდის ის ელის ადგილზე დანიშნას. 57 წლისთვის მან უკვე და-
ასრულა თავის სარბიელი: ან მოკვდა ან უკვე უვარგისია სამსახუ-
რისთვის“ *).

მე ავიღე მხოლოდ ერთი დარგი ეგრედ წოდებულ ლიბერალურ
პროფესიებისა. ბევრად უკეთესად არ არის სხვა დარგებშიდაც. მაშ,
აგრე: 36 წელი თანამედროვე საზოგადოების წევრი ემზადება ცხოვრე-
ბისთვის, ნამდვილი ცხოვრება კი გრძელდება მხოლოდ 21 წელი-
($57-36=21$)!

ეს საშინელი წინააღმდეგობა, ნაცოფია თანამედროვე კულტუ-
რისა, რომელიც მაჯლაჯუნასავით აწევს ადამიანის პიროვნებას, და
აქცევს მთელს მის ცხოვრებას უსინათლო და დაღვრემილ არსებობად.

ასეთი წესი ცხოვრებისა ეწინააღმდეგება ადამიანის ბუნებას.
თუ ჩვენ ზემოაღნიშნულ თვალსაზრისით თანამედროვე კულტურული ადა-
მიანის ცხოვრება შევადარეთ ველურის ან პირუტყვის ცხოვრებას,
დიდს განსხვავებას შევამჩნევთ. ეს განსხვავება არ იქნება სასარგებლო
პირველისათვის. მაგალითად.

აღზრდის ხანა ძალს 15 ჯერ უფრო ნაკლები აქვს მთელი მისი
სიცოცხლის ხანგრძლივობაზე.**) სხვა პირუტყვების შორისაც თითქმის
ასეთივე პროპორციაა: ყოველგან სიცოცხლის გაცილებით უფრო ნაკ-
ლები წილი ხვდება აღზრდას, გაცილებით მეტი წილი კი და-
სრულებული ორგანიზმის სახით ცხოვრებას.

*) Бургерштейнъ и Нетолицкій, Школьная гигиена т. II, стр. 280.

**) ერთი წლის ლეკვი უკვე მომწიფებულია: მას შეუძლია შთამომავლო-
ბის გაგრძელება. სიცოცხლობს კი ძალიან დაახლოვებით 15 წელს.

აი სწორედ აქ უნდა ვეძიოთ ჩვენ სათავე იმ პროტესტისა, რომლითაც რუსსომ და ტოლსტოიმ კულტურის წინააღმდეგ გაილაშქრენ. მათი მოძღვრებით კულტურა ამახინჯებს ადამიანის ბუნებას და აქცევს მას უბედურ არსებად. კულტურამ მოსწყვიტა ადამიანი ბუნებრივ გარემოს და ჩააყენა ის ისეთ პირობებში, რომელიც ეწინააღმდეგება მის ძირითად მოთხოვნილებებს. ამის გამო კულტურის განვითარება იწვევს ადამიანის დაცემას. ასე ქადაგებდნენ თანამედროვე რომანტიზმის მამათ მთავარნი.

მართალია, ჩვენ არ ვიზიარებთ რუსსოს და ტოლსტოის პესნიმისტურ შეხედულებას კულტურის ასეთს მნიშვნელობაზე. პერბერტ სპენსერთან ერთად ჩვენ გვწყამს, რომ ევოლუცია თანდათან მიგვიყვანს იქამდის, როდესაც ადამიანის ბუნების და მის გარშემო არსებულ პირობებს შორის, რამდენიმე შესდგებიან ბუნებრივ და სოციალურ პირობებისგან, დამყარდება სრული თანხმობა. მაგრამ მიუხედავად ამისა დღეს დღეობით წინააღმდეგობა ადამიანის ბუნების და სოციალურ პირობების შუა მაინც ფაქტია: კულტურამ შექმნა ხელოვნური პირობები არსებობისა, რომელიც ზედ დავმატა ბუნებრივ პირობებს და გაართულა ადამიანის ცხოვრება.

რა დასკვნა შეგვიძლია გამოვიყვანოთ აქედან პედაგოგიური ხელოვნებისთვის?—ბევრი რაჰ. პირველად ყოვლის ის, რომ განათლების პროცესი უნდა გაუადვილოთ მოზარდ თაობას. თუ კი ხანა განათლებისა თანამედროვე კულტურის თავისებურობის გამო იმ ზომამდე გრძელდება, რომ თვით ცხოვრებისთვის შედარებით ცოტა დრო რჩება, განა ცხადი არ არის, რომ განათლების ხანას ჩვენ უნდა შევხედოთ, როგორც დამოუკიდებელს რასმე? სკოლა უნდა იყოს არამც თუ მარტო მომზადება ცხოვრებისათვის, ის თვით უნდა იყოს ცხოვრება. ბავშვი უნდა განხილულ იქნეს არა მხოლოდ როგორც მასალა მომავალ ადამიანის შესაქმნელად, არამედ როგორც პიროვნება, რომელიც თავის ემპირიულ არსებობაში ატარებს უკვე. აღზრდის მიზანს.*) თუ ჩვენ შევითვით ეს აზრი, ადვილი იქნება მაშინ სკოლაში მუშაობაც. სრულიად ბუნებრივია ამისათვის, რომ სწორედ კულტურის მოწინააღმდეგე ჟან ჟაკ რუსსოს სახელთან არის ასე მჭიდროდ დაკავშირებული თანამე-

*) ცნობილი ამერიკელი პედაგოგი სტენლიხოლლი განსაკუთრებით იცავს ამ აზრს ჩვენს დროში.

დროვე პედაგოგიკის იდეალები; ელლენ კეი უკვე მოცემულია რუსისოს ემილში.

მაგრამ ეს დასკვნა არ კმარა. რაც უნდა ვეცადოთ სკოლაში თვით ცხოვრების ნაკვეთი დავინახოთ, სკოლა მაინც არ არის ცხოვრება. ჩვენ შეგვიძლია შევუფარდოთ სკოლის მეთოდები ახალ შეხედულებას განათლების ბუნებაზე, ჩვენ შეგვიძლია დავისახოთ მიზნად მოზარდი ბავშვის პიროვნების დაცვა—მაგრამ ფაქტი მაინც უძლევს ფაქტად რჩება: **სკოლა არსებითად არ არის თვით ცხოვრება.** ის მხოლოდ ამზადებს ცხოვრებისათვის და ეს მოვლენა აჩენს დაღს მთელს მის სტრუქტურაზე. შეიძლება, ეს შეხედულება არის მოზარდილების ეგოიზმი. მაგრამ ამ ეგოიზმს ვერ წაუვალთ: მოზარდილება სკოლის პატრონი. უფრო საგულისხმოა და მეტშედეგიანი მეორე დასკვნა: განათლების ან აღზრდის ხანა ზომავედ მეტს არ უნდა გრძელდებოდეს. განათლების ხანა ჩვენ უნდა შევთანხმოთ ადამიანის ბუნებრივ მომწიფების ხანასთან (nubilitas).

ამ დებულებას ჩვენ ვერ აუხვევთ გვერდს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც საქმე ეხება ერის წინამძღოლთა აღზრდას, ვინაიდან, თუ ერის წინამძღოლნი სულიერად დამახინჯებული ადამიანები იქნენ, თუ მათი აღზრდა არ იქნა პარმონიულად შეთანხმებული მათ ბუნებასთან, ასეთ პირობებში მათი გავლენაც ერზედ უფრო უარყოფითი ხასიათის იქნება, ვიდრე დადებითის. ამნაირად აღზრდილი ადამიანი მეტს ზიანს მოუტანს საზოგადოებას, ვიდრე სარგებლობას. მაშ, ბუნებრივი აღზრდის პრინციპი, რომელიც შესდგება აღზრდის მეთოდის ადამიანის ბუნებრივ მიდრეკილებებთან შეთანხმებაში, მოითხოვს დაეინებით რომ განათლების ხანა შეძლებისადგვარად უახლოვდებოდეს იმ ხანას, რომელიც საჭიროა ადამიანის ორგანიზმის მომწიფებისათვის.

თუ ამნაირად 24 წლისთვის, როდესაც მამაკაცის ორგანიზმი აღწევს სრულს თავის განვითარებას, ადამიანი საზოგადოებრივი თვალსაზრისითაც მომწიფებული უნდა იქნეს, ცხადია, რომ ამ დროზე ერთ ან ორი წლის წინ მაინც უკვე დასრულებული უნდა იყოს სწავლის ხანა: ეს ერთი ან ორი წელი საჭიროა იმისთვის, რომ ადამიანმა შესძლოს იმ სარბიელის მონახვა, სადაც ის შემდეგ გამოიყენებს თავის ცოდნას—რომელიც მან შეიძინა სწავლის დროს. მაშ 22—23 წლისთვის ნორ, მაღურ პირობებში სწავლა ყოველივე ექვს გარეშე დამთავრებული უნდა იყოს.

შეიძლება ქართველი კაცისთვის, რომელიც უფრო სამხრეთელ რასას ეკუთვნის და ადრე მწიფდება, სწავლის დამთავრება ნორმალურად უფრო ადრე უნდა ხდებოდეს, ვიდრე ეს არის ზევით ნაჩვენები. მაგრამ ამის თქმა გაბედულად დღეს შეუძლებელია, ვინაიდან ექსპერიმენტალური გზით წარმოებელი მეცნიერულ-ბიოლოგიური გამოკვლევები ამ დარგში ჩვენ არ მოგვებოცვება ჯერ-ჯერობით.

ჩვენ გამოვარკვეით ის პასაკი, რის შემდეგ სასკოლო-განათლების გაგრძელებას დიდი ზიანი მოაქვს ადამიანის ბუნებისთვის და აგრეთვე მთელი საზოგადოების კეთილ დღეობისთვისაც. ეს არის 22—23 წელი რომლის შემდეგ ადამიანი უკვე პრაქტიკულ საქმიანობას უნდა შეუდგეს: უნდა გადადგას პირველი ნაბიჯი ეკონომიურ დამოუკიდებლობისაკენ. ეხლა იბადება საკითხი როდის უნდა იწყებოდეს განათლების ხანა. აქაც ნუ დავგავიწყდება რომ „განათლება“ ჩვენ გვესმის ვიწრო მნიშვნელობით, ვინაიდან ფართო მნიშვნელობით განათლება ან აღზრდა იწყება ადამიანის დაბადებიდან.

საზოგადოებრივი განათლება სხვა და სხვა ქვეყნებში სხვა და სხვა დროს იწყება. ეს დამოკიდებულია საზოგადოებრივ განათლების დაწესებულებათა თავისებურობიდან. საფრანგეთში, მაგალითად, არსებობენ ეგრედ წოდებული სადედო სკოლები (*écoles maternelles*), სადაც 3 წლის ბავშვებს იღებენ. ინგლისის საზოგადო სკოლებშიც ბავშვებს იღებენ დაბადებიდან 3 წლის შესრულების შემდეგ.

მრავალ ქვეყნებში. როგორც ევროპაში, ისე ამერიკაში გავრცელებულია საბავშვო ბაღები, სადაც აბარებენ 2 წლის ბავშვებსაც. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ არც სადედო სკოლები, არც საბავშვო ბაღები არ შედიან სავალდებულო სახალხო განათლების სისტემაში.

ევრც ჩვენს სავალდებულო სახალხო განათლების სისტემაში შევღენ ეს დაწესებულებანი. ჯერ ერთი იმისთვის, რომ ჩვენი სახელმწიფო ბიუჯეტი ძლიერ შევიწროვებულია. მეორედ კი იმისთვის, რომ ჩვენში ეს სააღმზრდელო დაწესებულებები მაინც და მაინც დიდს საჭიროებას არ წარმოადგენენ: საბავშვო ბაღის იდეა, რომელიც ეკუთვნის ფრებელს, შესდგება იმაში, რომ ბავშვი უნდა აღიზარდოს ბუნების წიაღში, ვინაიდან ის მთლიანი ბუნების ნაწილია. მაგრამ ეს იდეა ჩვენს სამიწათ-მოქმედო ქვეყანაში სრულიად არ გვიკარნახებს იმას, რომ ჩვენშიაც უნდა შევქნათ ცალკე სააღმზრდელო დაწესებულება, სა-

ბავშო ბალი. საბავშო ბაღებს აქვთ აზრი არსებობისთვის დიდს სამრეწველო ცენტრებში, სადაც აღამიანს შეუძლია ისე დაასრულოს თავის ბავშობა, რომ მან ვერც კი შესძლოს ძროხის დანახვა ან და მწვანე მინდორის მორბენა. გარდა ამისა ასეთ მსხვილ ცენტრებში ოჯახი თითქმის არც კი არსებობს: ქმარი ყოველ დღეს აღრე სამუშაოდ მიდის სადღაც და ბრუნდება საღამოს გვიან. ცოლიც ხშირად სამსახურშია. ამნაირად ბავშვი თითქმის მთელი დღე მოკლებულია მშობელთა მზრუნველობას. აქ აუცილებლად საჭიროა გაჩნდეს ისეთი საზოგადოებრივი დაწესებულება, რომელიც მოუარს უყურადღებოდ მიგდებულ ბავშვებს. სწორედ ეს არის მთავარი მიზეზი იმისა, რომ ევროპაში ასე გავრცელებულია საბავშო ბაღები, ძუძუმწოვართა თავშესაფარები და სხვა ამგვარი დაწესებულებები მცირე წლოვან ბავშვთათვის. ყველა ეს დაწესებულებები მაჩვენებელნი არიან იმისა, რომ ოჯახი ამ ქვეყნებში განიცდის კრიზისს.

სულ სხვა პირობებში ვარსებობთ ჩვენ, ქართველები. ჩვენი ქვეყანა უმთავრესად მიწის მოქმედებით ცხოვრობს. მან პროც. ქართველი ერისა სოფლის მეურნეა. ამის გამო ჩვენი ახალგაზრდობაც ბუნებასთან უშუალო დამოკიდებულებაში იზრდება. აქ არ არის ამიტომ საჭიროება შევქნათ ხელოვნურად ისეთი პირობები, რომ ბავშვს შეძლება მიეცეს ბუნებას დაუახლოვდეს: ხელოვნური ჩარევის გარეშეც ქართველი ბავშვი ბუნების გავლენას განიცდის. მწვანე მინდორი, ჩიტის ბუდე, ანკარა რუს წყალი ქართველი კაცისთვის ჯერ არ გამზღარა საოცნებო საგნად. ვინ იცის, ეგება არას დროსაც არ გახდეს. ამასთან ერთად, ჩვენი ოჯახიც საკმაოდ მძლავრია ჯერ კიდევ. მიწის მოქმედება ამავრებს ოჯახს და არ რყვნის მას ისე, როგორც საქარხნო მრეწველობა. უკანასკნელი კი ჩვენს ქვეყანაში თითქმის არ არსებობს. საექვთა ისიც, გაჩნდება თუ არა საქართველოში ახლო მომავალში მსხვილი მრეწველობა*).

მართალია ჩვენს ოჯახზედაც ხშირად გვესმის ჩივილი. განსვენებული ლუარსაბ ბოცვაძე ამტკიცებდა ერთხელ, რომ ქართული ოჯახი სრულიად განადგურებული არისო**). მაგრამ ამ ჩივილში ბევრი რამ გაზიადებულია დასავლეთ ქვეყნების მწერალთა ზეგავლენით. შეიძლება

*) იხ. ს. დარიანი—საქართველოს ეკონომიური ვითარებისთვის.

**) იხ. „სკოლა და ოჯახი“, № 1.

მართალი იყოს, რომ დასავლეთ ქვეყნებში ოჯახი ინგრევა, მაგრამ ჩვენ სულ სხვა საზოგადოებრივ პირობებში ვცხოვრობთ და ამ ქვეყნების ხიფათი ჩვენ, ვფიქრობ, ჯერ არ გვემუქრება. საქართველოში მხოლოდ ერთი ქალაქია, სადაც საბავშვო ბაღის იდეას შეუძლია ნიადაგი მოიპოვოს: ეს არის თბილისი. საბავშვო ბაღები საქიროც რომ იყონ, საქართველოს ეროვნული სწავლა აღზრდის სისტემაში ისინი ვერ შევლენ, რადგანაც საბავშვო ბაღის დანიშნულებას ჩვენში საზოგადოთ ადვილად ასრულებს ოჯახი, და ასრულებს უკეთესად, ვიდრე საბავშვო ბაღების განათლებული ხელმძღვანელები, რომლებიც ხანდისხან ფელდფებელზე უარესად არ „წრთენიან“ ბავშვებს თანახმად „ფრებელის სისტემისა“, თუმცა ფრებელი პირადად უარყოფდა ყოველგვარ „სისტემას“, ყოველგვარ იძულებითი წრთენას და მოათხოვდა, რომ ბავშვს სრულიად თავისუფლად გამოვევლინებია თავისი პიროვნება ნახ ჰასაკში.

თუ საბავშვო ბაღის ამოცანები სცილდებიან ჩვენს საზოგადოებრივ განათლებას, მაშინ ცხადია, რომ სკოლაში შესასვლელ ბავშთა წლოვანობა უნდა იყოს საკმაო იმასათვის, რომ მათ შეძლება ქონდეთ შეუდგენ წერაკითხვის შესწავლას ჩვეულებრივი სასკოლო მეთოდით. რამდენი წლის უნდა იყოს მაშ ბავშვი, როდესაც ის პირველად იწყებს სკოლაში სწავლას?

ამ საკითხის გადაწყვეტა დამოკიდებულია ბავშვის ფიზიკური და ფსიქიკური განვითარების ანტროპოლოგიური გამოკვლევებიდან. გამოდიან რა იმ აზრიდან, რომ აღამიანის თავის-ტვინის დაჩქარებული ზრდა თავდება დაბადებიდან 6 ან 7 წელში, ფიქრობენ რომ სწორედ 6—7 წლის უნდა იყოს ბავშვი, როდესაც ის იწყებს სკოლაში სწავლას. თავის თავად ცხადია, რომ არ შეიძლება ითქვას, თითქო ჩვენ აქ ხელთ გვაქვთ ისეთი კანონი, რომელმაც არ უწყის გამონაკლისი. ბავშვის განვითარება ფრად ინდივიდუალური რამ არის. ამისათვის შეუძლებელია საყოველთაოდ სავალდებულო წესის სახით რომელიმე დებულების დამყარება ამ განვითარების შესახებ. ზოგი ბავშვი ვითარდება ძლიერ ადრე: 4 ან 5 წლისას მას უკვე საკმაოდ შესწევს ძალა, რომ შეუდგეს დასაწყის სკოლის კურსს; ზოგი ბავშვი კი ვითარდება გვიან, ასე რომ ხანდისხან 8 წლის ბავშვიც ისე ჩამორჩენილია, რომ მისთვის შეუძლებელია სწავლის დაწყება სკოლაში.

აქ დიდი მნიშვნელობა აქვს, უნდა ვითქვოდ, ბავშვის ეროვნე-

ბას. რაც უნდა არ ილაპარაკონ პოლიტიკური ან სხვა გვარი მიზნით, რომ ერი მხოლოდ კულტურულ-ისტორიულ შინაარსს შეიცავს, მაინც მართალი უნდა იყოს ის აზრი, რომ ეროვნების ცნებაში შედის აგრეთვე რასიული მომენტიც. იმ შემთხვევაშიც, თუ ჩვენ დავეთანხმეთ, რომ ერის წევრები სხვა და სხვა ანტროპოლოგიურ თვისებებს ატარებენ, მაინც ჩვენ ვერ უარვყოფთ იმას, რომ თითოეულ ეროვნებაში სჭარბობს რომელიმე ანტროპოლოგიური ტიპი, ერთი ან ორი, რომელიც კილოს აძლევს მთელი ერის სახეს. ამ აზრით ჩვენ გვაქვს საბუთი ვილაპარაკოთ ქართველის, ფრანგის, ინგლისელის, რუსის და სხვების ანტროპოლოგიურ ტიპებზე.

ანტროპოლოგიური ტიპების სხვაობა გვაძლევს საბუთს ვიგულისხმოთ, რომ არსებობს განსხვავება ბავშვთა განვითარების პროცესშიც, ე. ი. სხვა და სხვა ეროვნების ბავშვები არ ვითარდებიან ერთნაირი წესით. შეიძლება, ჩვენი ბავშვების განვითარება განირჩევა ევროპიელთა განვითარებისაგან. ჯერ-ჯერობით ამაზე დარწმუნებით ვერაფერს ვიტყვით. ქართველი ბავშვების მომავალ ანტროპოლოგიურ გამოკვლევებს უნდა მივანდოთ საკმაო მასალის გამონახვა იმისათვის, რომ შეძლება გვქონდეს მტკიცედ განსაჯოთ, როდის უნდა ჩვენმა ბავშვებმა შეიღებინათ მაცადინობას სკოლაში. მანამდის კი ჩვენ იძულებული ვართ განვსაზღვროთ ეს დრო უცხოელთა მაგალითის მიხედვით, ე. ი. 6—7 წლით.

მაშ, 6—7 წლისას ჩვენი ბავშვები უნდა იწყებდნენ სწავლას სკოლაში, 22—23 წლისას კი მათ უკვე დამთავრებული უნდა ქონდეთ უმეტესად ყოველგვარი სასკოლო სწავლა. ამ ორ ჰასსაკს შუა ადამიანი შეიძლება უფროსი თაობის აღმზრდელობითი გავლენის ობიექტად იყოს. ამ გავლენის მთელს პროცესს ჩვეულებრივ ყოფენ სამ საფეხურად: დაწყებითი, საშუალო და უმაღლეს განათლებად.

თითოეულ საფეხურს, ფიქრობენ, აქვს თავისი განსაკუთრებული მიზანი. მოკლედ რომ ვსთქვათ, დაწყებითი და საშუალო განათლების მიზანია—შეიყვანოს ადამიანი **ერში**, უმაღლეს განათლებას კი შეყავს ის **კაცობრიობაში**.

მაგრამ დაწყებითი განათლების დანიშნულება განირჩევა საშუალო განათლების დანიშნულებიდან. დაწყებითი განათლება ზრდის მოსწავლეში **ეროვნულ შეგნებას**. საშუალო განათლება კი აღრმავებს დაწყებითი განათლების დანიშნულებას და მიყავს მოსწავლეს, შეიძლება

ითქვას, **ეროვნულ თვითშეგნებამდის**, რათა დაუთმოს შემდეგ უმაღლეს განათლებას ეროვნული თვითშეგნების განვითარება და ამ გზით ისეთი ადამიანების მომზადება, რომელთაც შესწევდეს იქნება ძალა დამოუკიდებლად იმუშაონ ეროვნული შინაარსის გამდიდრებისა და გაღრმავებისათვის.

აქ აღსანიშნავია ერთი რამ. დაბალი, საშუალო და უმაღლესი სკოლის დანიშნულებიდან დამოკიდებულია ის, რომ, რაც უფრო მაღალია განათლების საფეხური, მით უფრო მეტი საერთოა სხვა და სხვა ეროვნებათა სასკოლო დაწესებულებების შორის. უმაღლესი სკოლა ერთი ქვეყნისა უფრო უნდა ემზგავსებოდეს მეორე ქვეყნის უმაღლეს სკოლას, ვიდრე საშუალო სკოლა პირველისა ემზგავსება მეორისას. თავის მხრივ ერთი ქვეყნის საშუალო სკოლა უფრო ემზგავსება მეორე ქვეყნის საშუალო სკოლას, ვიდრე ამავე ქვეყნების დაბალი სკოლები ემზგავსებიან ერთი მეორეს.

დაწყებიდან სკოლა ყველაზე უფრო თავისებური, ყველაზე უფრო ეროვნული მოვლენაა სახალხო განათლების სისტემაში. ყოველ შემთხვევაში დაბალი სკოლა უნდა იყოს სწორეთ ასეთი უაღრესად ეროვნული დაწესებულება; წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ეკარგება პედაგოგიური ღირებულება.

როდესაც ჩვენ ვქმნით სახალხო განათლების ეროვნულ სისტემას, ჩვენ უნდა ანგარიში გავუწიოთ სკოლის სხვა და სხვა საფეხურის ზევით მოყვანილ დახასიათებას.

რამდენ ხანს უნდა გრძელდებოდეს თითოეული საფეხური ჩვენი სკოლისა? დავიწყეთ საკითხის განხილვა უმაღლესი სკოლიდან, ვინაიდან ამისათვის ჩვენ უკვე ხელთ გვაქვს ევროპიული ნიმუშები, რომლებსაც ძლიერ ცოტა შესწორება სჭირია, როგორც ეს უმაღლესი სკოლის დახასიათებიდან გამომდინარეობს.

ისე როგორც უცხო ქვეყნებში, საქართველოშიც უმაღლესი სკოლა უნდა გრძელდებოდეს 4—5 წელიწადი. უმაღლესმა სკოლამ უნდა შეათვისებინოს მოსწავლეს მეთოდი მეცნიერული კვლევა ძიებისა, რომლის საშუალებით მას შემდეგში უნდა შეეძლოს **თვითონ** გადაამუშავოს მეცნიერულად მის მიერვე შეგროვებული ფაქტები. აქ აღსანიშნავია, რომ მეცნიერულ მუშაობას საქმე აქვს ობიექტიურ ჭეშმარიტებასთან, რომელიც მით უფრო აშკარად ცხადდება, რაც უფრო ნაკლებია

მასში ინდივიდუალ-ფსიქოლოგიური მომენტები. აი სწორედ ამისთვის, უმაღლესი სკოლა უნდა იყოს ობიექტიური.

გარდა ამისა უმაღლესი სკოლა აძლევს მოსწავლეს პრაქტიკულ ცოდნასაც, რომელიც შემდეგ დასჭირდება მას არჩეული კარიერისათვის*).

თუ ჩვენ მეცნიერული მეთოდის შესათვისებლად საკმაოდ ჩავთვით ვი წლის მუშაობა უმაღლესი სკოლაში, და ერთი ან ორი წელიწადი მიუზომეთ პრაქტიკულად გამოსადეგ ფაქტიურ ცნობების შეძენას, მაშინ ჩვენი უმაღლესი სკოლაც 4—5 წლის კურსიანი იქნება.

ასე ადვილად წყდება საკითხი უმაღლესი განათლების ხანგრძლივობის შესახებ საქართველოში. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვეყრდნობით უცხოელთა გამოცდილებას. ფილოსოფიური ფაკულტეტი გერმანიაში, რომელსაც წმინდა თეორეტიული ხასიათი აქვს, გრძელდება 3 წელიწადი.

ხვევით ჩვენ დავინახეთ, რომ 22—23 წლისთვის მოსწავლეს დამთავრებული უნდა ქონდეს უმაღლესი განათლება. ეხლა დავინახეთ, რომ უმაღლესი განათლებას ჩვენში, ისე როგორც სხვა ქვეყნებშიც, უნდა დაეთმოს 4—5 წელი. აქედან გამომდინარეობს რომ 18—19 წლისთვის მოსწავლე უნდა იწყებდეს უმაღლესი სკოლაში სწავლას ე. ი. თანამედროვე სასკოლო სისტემის ფარგლებში მას უკვე დამთავრებული უნდა ქონდეს საშუალო სკოლა, რათა შეუდგეს, თუ მოისურვა, უმაღლესი განათლების მიღებას.

(შემდეგი იქნება).

*) პროფ. ბერიტაშვილი აღნიშნავს, რომ უნივერსიტეტის მიზანია „მეცნიერული ანალიტიკური აზროვნება“, რომელიც შეითვისება „მეცნიერების ძირითად კანონ-შეწონილებათა და მეთოდების პრაქტიკული შესწავლის საშუალებით“. პროფ. ბერიტაშვილი ხაზს უსვამს, რომ უნივერსიტეტის მიზანია მხოლოდ აზროვნების მეთოდები და არა დასრულებული ცოდნა (იხ. მისი „ცხოველთა ფიზიოლოგია“, 1 ტომი, წინასიტყვაობა). ამნაირად საკითხის გადაწყვეტა—ჩემის აზრით გადაჭარბებაა. დასრულებული ცოდნის მინიჭება არ შეიძლება სრულიად ავაცილოთ უნივერსიტეტს. ვინაიდან სხვა რომ არ იყოს რა, თვით „მეცნიერების ძირითად კანონ-შეწონილებათა“ შეგნება ხომ მატერიალურს ცოდნას მოითხოვს.

ერთი რეცენზიის გამო.

(ბ. მ. სენაკელის საპასუხოდ).

მიმდინარე წლის „განათლების“ №№ 4—5-ში მოთავსებულია მ. სენაკელის „რეცენზია“ ჩემი—„მეგრული (ივერული) ენის“ შესახებ, რომელიც გამოვიდა **ხელნაწერის უფლებით**, და მაშასადამე, აქვს ხასიათი მხოლოდ წინასწარი შრომისა, ერთგვარი „ანგარიშისა“ იმ სამეცნიერო დაწესებულებათა მიმართ, რომელთაც მომანდევს მასალის ჩაწერა.

ამნაირად, „რეცენზენტი“, რა თქმა უნდა, არღვევს საკრიტიკო ეთიკას. იგი ჩვენს შრომას, სულ ათიოდე თვის განმავლობაში შეგროვილ და გამოცემულს (წინასწარ) აღარებს პროფ. ა. ცაგარლისა და ი. ყიფშიძის შრომებსა.

სენაკელ „ენათ-მეცნიერს“ ეტყობა წარმოდგენაც არა აქვს სამეცნიერო ეთიკა-ტრადიციის და დასახელებულ მეცნიერთა შრომების დანიშნულებისათვის.

ფრიად სამწუხაროა, რომ სარეცენზიო მასალა ასე **ზერელედ**, „სხვათა შორის“ იკითხება ჩვენში და აჩქარებულად ფასდება. „რეცენზენტი“, რომ მეტის ყურადღებით მოპყრობოდა წიგნს, თავის თავს, როგორც მსაჯულს,—მეტის სიმკაცრით, ჩვენ არ დაგვჭირდებოდა იმის წერა, რაც ვალდებულია იცოდეს ყველა განათლებულმა ქართველმა.

1. ალ. ცაგარლის წიგნი („Мингрельские этюды“ 1880)—შედეგია სამეგრელოში 1877—79 წ.წ. მოგზაურობის და 1880 წ. გამოცემული და წარდგენილი პეტერბ. უნივერსიტეტში **დოქტორის** ხარისხის მოსაპოვებლად.

2. იოს. ყიფშიძის „Грамматика мингрельскаго (иверскаго) азыка“ (1914)—შედეგია 1909—13 წ.წ. მოგზაურობის და 1914 წ. **სამაგისტრო** დისერტაციად დაცული იმავე უნივერსიტეტის აღმოსავლეთის ენათა ფაკულტეტზე.

ჩვენს „რეცენზენტს“ მეტი კეთილსინდისიერობა რომ გამოეჩინა, რომ არ აჩქარებულობდა და ჩვენი წიგნის წინასიტყვაობა—შესავალი მაინც მეტის ყურადღებით წაეკითხა და ცდილიყო საქმის ვითარების გაგებას—მიხვდებოდა თუ, რა არა-ჩვეულებრივი, პირდაპირ **აუტანელი**

პირობები დროებისა გადაგვეღობა წინ (იხ. გვ. გვ. X—XI, 1—2, 7 და 42—43), რომლისთვისაც მას უფლება არ ჰქონდა ანგარიში არ გაეწია. იმ დროებში კი, როდესაც დაიწერა დასახელებული შრომები—წარმოდგენაც შეუძლებელი იყო ასეთ დაბრკოლებათათვის.

წიგნი—შობილია ტანჯვის წიაღში, წარმოდგენს წინასწარ, ხელნაწერის მაგიერ ანგარიშს და ბ. სენაკელი კი გვიკითხავს მეგრული ფილოლოგიის ლექციებსა. „რეცენზია“—აშკარად შედეგია წინათვე განზრახული სურვილისა წიგნის დასამკირებლად.

სამწუხარო ის არის, რომ ავტორი ვერ იჩენს სათანადო ცოდნას. იგი შეიჭრება ისეთ რთულ დარგში, რომელთანაც მას არაფერი აქვს საერთო (საბუთი—რეცენზია) და კადნიერად ხელს იქ აფათურებს, სადაც მას ამის უფლებაც კი არა აქვს.

„რეცენზია“—შედეგია უფრო უფიცობისა, ვიდრე გაუგებრობისა და გაუღწეოლობისა მდაბალის ტენდენციით.

ავტორი, სხვ. შორის, გვისაყვედურებს მეგრული ენის უცოდინარობას და თავი ენათ-მეცნიერად მოაქვს ორიოდ უნიჭო მაგალითის წყალობით.

ჩვენ, ერთს ლექსში „სახათი“ თარგმნილი გვაქვს „ხასიათად“ (გვ. 63), ე. ი. ისე როგორც ეს იყო განმარტებული ამ ლექსის ჩამწერთა მიერ (ს. კურხუ) და არის, მაშასადამე, ერთ-ერთი ნიმუში აღგილობრივ თქმისა.

ავტორს ავიწყდება, რომ ერთსა და იმავე სიტყვას შეიძლება ჰქონდეს მრავალი მნიშვნელობა, ამა თუ იმ გამოთქმის მიხედვით (დიალექტ.) და ბრძანებს, რომ ამ სიტყვას მეგრ. ენაში აქვს ერთად ერთი მნიშვნელობა (თქვენის „დაკვირვებით“?)—„ენერგია—სიძლიერის“; გამოდის რომ რეცენზენტს დაუვლია ამ აზრით სამეგრელოს ყველა კუთხე სამურზაყანოთი და სრული სალინგვისტო ცდა უწარმოებია ამ სიტყვის მნიშვნელობის დასასაბუთებლად. ამ სიტყვას მრავალი სხვა მნიშვნელობაც აქვს და ეს აღნიშნულია ჩვენს „სალექსიკონო მასალაში“, რომლის გამოქვეყნებას, იმედია, გვაცლის ბ-ნი სენაკელი და მანამ კი იმდენად მაინც ღირს გვყოფს პატივისას, რომ თავს შეიკავებს.

„ცილო—გმირია“ მეგრულად და ავტორს, ე. ი. ჩვენ, კი ჰგონია (გვ. 121), რომ ეს აღმასია“-ო.

ლექსის ბოლოში შენიშვნა I (გვ. 93), რომ წაეკითხა რეცენ-

ზენტს, ვგონებ, უნდა მიმხვდარიყო, რომ აქ და, საზოგადოდ, სიტყვები განმარტებულია ისე კი არა, როგორც ჩვენა გვგონია, არამედ ისე, როგორც ეს არის ხმარებული მთქმელის მიერ ამა თუ იმ შემთხვევაში.

აქაც, იმედია, გვაცლის ავტორი „სალექსიკონო მასალის“ დამუშავებას და ლექსიკოლოგიურ მხარეს მაშინ გაარჩევს, როდესაც ეს ჩამოყალიბდება საბოლოოდ და არა წინასწარი შრომის მიხედვით.

ასეთივე ბედი ეწვია სიტყვა „გორსაპილს“, რომელიც უნაკლულად თარგმნილია მთქმელი დ. გავუას მიერ და სამეგრელოს ყველა კუთხეში აქვს „ადვსილის“ მნიშვნელობა, ხოლო საიდან გაჩნდა რაღაც „გასანთლული, განიავებული“-ს ცნებები კეთილ-ინებოს და სადილექტო მაგალითებით და შედარებითი მეთოდის საშუალებით ცხად ჰყოს „რეცენზენტმა“.

ზოგჯერ, პირდაპირ განზრახვით „რეცენზენტი“ ამახინჯებს უბრალო აზრსაც კი. წიგნი—შედეგია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის დავალებისა და არა პირადად ნ. მარრისა, რომელიც ამ შემთხვევაში იყო მხოლოდ ინიციატორი (გვ. 116 „გან.“, № 4—5, 1920).

„ზუგდიდ“—არ შეიძლება იყოს ზურგი+დიდიდანო, ამბობს ბ. სენაკელი. ავიწყდება კი კანონი ბგერათა გამოვარდნისა სიტყვებში, რის გამოც შეიძლება სიტყვათა შორის გაცილებით მეტი განსხვავება იყოს ფონეტიკურად, ვიდრე „ზუგდიდი—ზურგდიდის“ შორის.

ამნაირად, მისი „ფილოლოგია“ აქ ყალბს საფუძველზე და უცოდინორობაზეა აგებული.

„მოადანახე“ ჩვენ მიერ განმარტებულია სწორედ და თუ ავტორი აქაც გვაცლის და აჩქარებულის რეცენზიით გზათა კვალს არ აგვირევს არა ერთ და ორ მაგალითს მოვიყვანო მისი ცხად საყოფელად „სალექსიკონო მასალაში“, აგრეთვე ხალხურ თქმულებასაც ბ.-ნ კ. გრიგოლიას მიერ ჩაწერილს ზუგდ. მაზრაში 1919 წ. „მოადანახეს“ შესახებ.

პროფ. ი. ყიფშიძის განმარტება არ არის კატეგორიული, იგი მხოლოდ პირობითია (იხ, „ლექსიკ.“ გვ. 281,409) და ფრიად ფრთხილად და გაუბედად აღნიშნავს „ხუნა-ს“ კავშირს დასახელებულ სოფლის სახელწოდებასთან.

„რეცენზენტი“ უარპყოფს თანამშრომელთა მიერ ჩაწერილ მასალის მნიშვნელობას, ავიწყდება კი, რომ ასეთი მეთოდი ჩვენ მიერ

აღმოჩენილი კი არ არის, ის მიღებულია საერთოდ და მას მიმართეს, ეს მაინც უნდა გცოდნოდეთ, პროფ. ა. ცავარელმა (იხ. Предисл.), ნ. მარმა (იხ. „Программа для собрания... 1916), ი. ყოფშიძემ (Граммат....) და სხვებმა.

ზოგჯერ სხვის მიერ ჩაწერილი მასალა იმდენად ყურადსაღებია, იმდენად მდიდარია ფორმებით და სალექსიკოგრაფიო მასალით, რომ მათი წნიშვნელობის უარყოფა მხოლოდ ტენდენციურად შეიძლება იყოს აგებული (იხ. მაგალითისათვის „მეგრ. (ივერ.) ენის“ გვ. გვ. 127—128, 152—154, 169—168 და სხ.).

მასალა „უმეთოდოთ“ არ ყოფილა ჩვენ მიერ შეგროვილი; იგი, როგორც სჩანს „შესავლიდან“, აგებულია 1916 წლის—„Программа...-ზე (С.П.Б. съ участ. Н. Марра) და დაბეჭდილია მხოლოდ ისეთები, რომელნიც მართლა წარმოადგენენ რაიმე ინტერესსა და ჩაწერილნი არიან მეგრული მართლწერის დაცვით.

ამიტომ პირდაპირ გვიკვირს, რა უფლებების ძალით ამტკიცებს ავტორი, რომ ჩვენ—„ყოველგვარი მოწოდებული მასალა სიამოვნებით მოგვითავსებია წიგნში“ (გვ. 120, გან. № 4—5, 1920).

ასე მარტივად რომ გადაგვეწყვიტა საკითხი მართო I წ. I ნაკვეთი დაიჭერდა არა ნაკლებ 2.000-მდე გვერდისა, რადგანაც ჩვენ აუარებელი მასალა მივიღეთ მოგზაურობის დროს, დანარჩენიც მოგვდიოდა და მოგვდის, მაგ. მარტილ-ზუგდიდიდან, მაგრამ ამათგან, როგორც თვით შრომა ამტკიცებს, მხოლოდ სულ რამოდენიმე პოვა აღვიღო ამ ჩვენს წინასწარ გამოცემაში, რადგანაც დაბეჭდვას წინ უძღოდა მასალის გადაშინჯვა და მისი სალინგვისტო ღირებულების შეფასება. აგრე იყო და აგრე უნდა იქმნეს.

ჩვენს, სხვა მრავალ ხელ-ნაწერთა შორის, ბევრია ასეთი დაუბეჭდავი მასალა, რაშიც, თუ ქეშმარიტების მძებნელია მართლა, შეუძლია პირადად დარწმუნდეს „რეცენზენტი“.

სრულიად მიუღებელი, უსამართლო „შესწორება“ შეაქვს „რეცენზენტს“ № 3 ლექსის მართლწერაში. ის ჩაწერილია თვით მთქმელის მიერ, რომელიც წარმოშობით ნოსირელია (იხ. გვ. 54, შენ. I ჩვ. წიგნისა) და ე-ს მაგიერ, რომელიც უფრო ზუგდიდიზშია, ნახმარია—„თუ“ სრულიად კანონიერად ნოსირი—აბაშის გამოთქმის თანახმად.

ამის ზედმეტ საბუთს, ავტორი რომ მეტის ყურადღებით მოპ-

ყოფილა ჩვენს წიგნს, იპოვიდა მე-45 გვერდზე (დებულებათა № 08), სადაც აღნიშნულია სალინგვისტო მოვლენა ფორმულის საშუალებით $y > x$.

თანამშრომელთა შორის უმეტესობა—სტუდენტობა და მასწავლებლობა, რომელთაც კარგად აქვთ შეთვისებული ფონეტიკა და მართლ—წერა ენისა. „რეცენზენტის“ შენიშვნის გაგება კავშირთა („ნ“ „დო“ და სხვ.) შესახებ (გვ. 121) ფრიად გაგვიძნელდა აზრის სიზუნდოვანისა გამო, და, ნება გვებოძოს, დავსტავოთ იგი ყურადღებულად.

სულ 6—გვერდიან „რეცენზიაში“ მკითხველი იპოვნის არა ერთ წინააღმდეგობას: 1) მასალათა ჩაწერის დროს საჭიროა „მომთხრობელის“ (!) გამოთქმის სწორედ გადმოცემა (გვ. 119) და თითონვე კი გვიქადაგებს, რომ „ცილო-ს“ მაგიერ „ყილო“ უნდა იყოს, თითქოს სცნობდეს ლ. არჩაიას გამოთქმას.

2) წიგნში თქვენ ვერ იპოვით რამე ახალ აზრს (გვ. 122) და თვითვე ავიწყდება მისივე სიტყვები ისე კატეგორიულად გამოსახული წინა გვ—ბზე (117—118): „არ იქნება ინტერესს მოკლებული ჩვენი ფილოლოგიის მეკლევართათვის ის ახალიც, რომელიც აქვს ავტორს ამ თავში აღნუსხული“; ის სამართლიანად ამბობს, რომ... „ავტორი პირველად აღნიშნავს მ. ენაში, ე. წ. სიტყვის მასალებს და ფრთოვან სიტყვებს“ და სხ.

მე-III თავში აღნიშნულია, დიახ, პირველად, სხვ. შორის, ზმნათა სიუხვე მ. ენაში, რაც უნდა მოწმობდეს მის პირველყოფილობას (გვ. 24) და სხ. კითხვები, რომელთაც მხოლოდ გაკვრით შეეხნენ. ა. ცაგარელი და პ. ჭარაია, გაუთქმებულნი არიან ახალის მაგალითებით და სულ სხ. თვალსაზრით (23—26 გვ. გვ., იხ. აგრეთვე „დებულებები“ 44—46 გვ. გვ.).

შეიბრალებთ ასეთს შემთხვევებში მკითხველი მაინც, თუ ავტორი ყოველთვის დაბალი ღობეა კრიტიკისთვის და ნუ უნერგავთ ცრუ წარმოდგენას წინასწარი შრომისათვის მკითხველთა.

„წიგნში ბევრი შეცდომებია“-ო—(კორექტურული) და რეცენზენტი არ უწევს ანგარიშს იმ აუტანელი პირობებს ბეჭდვისას, რომელიც პირდაპირ შეუძლებელსა ჰყოფს ასეთი წიგნის გამოცემას ახლო მომავალში (მაგ. სპეც. შრიფტების უქონლობა, მათი ჩამოსხმის

შეუძლებლობა, ქაოსი სტამბებში, სადაც სამეცნიერო მასალის გვერდით ან იმავე ასოთ-ამწყობის ხელით საჩქაროდ მზადდება... აფიშები, ცირკის პროგრამა და სხ.).

ამ, და სხ. მრ. დაბრკოლებებმა დროებისამ გვაიძულეს I წიგნის მხოლოდ I ნაკვეთი გამოგვეცა და ისიც, ვიმეორებთ, **ხელნაწერის უფლებით**, რასაც კეთილსინიდიისიერი მკითხველი ვალდებულია ანგარიშს გაუწევს, ხოლო საყვედურის მაგიერ (რაც უადვილესია) თვით ეცდება არსებულ აუტანელ პირობებში უკეთესის შექმნას.

ბ. სენაკელო! თქვენს 6—გვერდიან „რეც.“-ში იმდენი შეცდომაა ბეჭედისა და სტილისა, რომ, თუ არ სპეციალისტს, გაგებაც კი გაუჭირდება თქვენი სტატიის ზოგიერთ ადგილებისა (სულ 40-მდე შეცდომა, მაგალითისათვის იხ. გვ. 118, 1—2, 5, 7, 8...; 120, 8—10). არც კი გასჯილხართ სპეციალურ შრიფტისათვის და ზოგან პირდაპირ მაზინჯდება აზრი...

წიგნის, როგორც შედგენის, ისე გამოცემის ინიციატორი ჩვენ არა ვართ. იგი შედგება უბრალო დავალებისა, რომელიც გამოიწვია ჩვენსა და ნ. მარრის შორის აზრთა გაცვლა-გამოცვლამ აღ. ცაგარელის, პეტრე ქარაიასა და იოს. ყიფშიძის შრომათა გარშემო და წარმოადგენს **წინასწარ** ანგარიშსა.....

Sapienti sat.

ზ. ბერიძე.

ქ რ ო ნ ი კ ა.

ა) სახალხო განათლების სამინისტროში.

დემოკრატიულ რესპუბლიკაში სახალხო განათლების სამინისტროს უმთავრეს დანიშნულებას შეადგენს გაატაროს ცხოვრებაში სკოლის დემოკრატიზაციის პრინციპი. შესძლო თუ არა ჩვენი ჯერ კიდევ ნორჩი სახელმწიფოს განათლების სამინისტრომ აღნიშნული პრინციპის გატარება და დასახული მიზნის აღსრულება? სავსებით, რასაკვირველია, ვერა, მაგრამ იმ საშინელ ობიექტურ პირობებში, რომელშიაც მუშაობდა სამინისტრო სკოლის ამშენებლობის საქმეში ბევრი დადებითი რამ გაკეთდა და შეიძლება თამამად ითქვას, მეტის გაკეთებაც არ მოეთხოვება.

სამწუხაროდ დრო ნებას არ მაძლევს, დაწვრილებით აღვწუსხო ყველა ის, რაც გაკეთდა სახალხო განათლების დარგში, აღვნიშნავ მხოლოდ კონსპექტიურად უმთავრეს მხარეებს დადებითი მუშაობისას:

1. გატარებული იქმნა ცხოვრებაში სკოლის გაეროვნების (ნაციონალიზაციის) პრინციპი, დაწყებული დაბალი საფეხურიდან და გათავებული უმაღლესი საფეხურით: ყველა საგნების სწავლება, როგორც პირველდაწყებით, ისე უმაღლეს დაწყებით, საშუალო და მაღალ სასწავლებლებში სწარმოებს დედა ენაზე.

2. სავსებით გატარებულ იქმნა ცხოვრებაში სახალხო განათლების საქმის ერთ უწყებაში მოთავსებისა და სკოლისათვის საერო ხასიათის მიცემის მოთხოვნილება: მოხდა სრული ლიკვიდაცია საეკლესიო, სამრევლო სკოლებისა, აღნიშნული სკოლები თავის ინვენტარით გადაეცა განათლების სამინისტროს, გაუქმებულ იქმნა საღვთო სჯულის, როგორც სავალდებულო საგნის სწავლება ყველა საფეხურის და ტიპის სკოლებში, აღნიშნული საგნის მასწავლებელთა შტატის ლიკვიდაციით.

3. გატარდა ცხოვრებაში სკოლის გაერთიანების პრინციპი: სკოლის საფეხურთა შორის არსებობს ორგანიული კავშირი: გაუქმებული იქმნა ფაქტიურად სახელწოდება „გიმნაზია“, რომელიც თითქოს ერთგვარ პრივილეგიას ანიჭებდა მათში მოსწავლე პირებს; პირველ დაწყე-

ბითი, უმაღლეს დაწყებითი და საშუალო სკოლა, — აი აგებულება ჩვენი სახალხო სკოლისა. პირველ დაწყებით სკოლაში კურს დამთავრებული მოსწავლე გამოცდის ჩაუბარებლად, დაუბრკოლებლივ გადადის მეორე საფეხურის, უმაღლეს დაწყებით სკოლაში, ხოლო უმაღლეს დაწყებით სკოლაში კურს დამთავრებული, აგრეთვე დაუბრკოლებლივ გადადის საშუალო სკოლაში (ყოფილი მე-V კლასში).

4. მთელი სახალხო განათლების საქმის გამგებლობა გარდა საშუალო სკოლებისა გადაეცა ადგილობრივ ორგანიზაციებს — ერობებს და ქალაქის თვითმართველობებს, რომელნიც განაგებენ ამ საქმეს სპეციალისტების — ინსტრუქტორების საშუალებით.

5. რესპუბლიკაში მოსახლე მცირე ეროვნებათა უფლებები კულტურულ-განმანათლებელ დარგში სავსებით დაცულია: არა ქართულ სკოლებში ყველა საფეხურისა და ტიპის საგნები ისწავლება დედა ენაზე, სახელმწიფო ენა კი, როგორც სავალდებულო საგანი, და ისიც მხოლოდ მეორე საფეხურის სკოლის (უმაღლეს დაწყებითი) I კლასიდან. პირველ დაწყებით (ოთხ წლიანი კურსით) სკოლაში სახელმწიფო ენის სწავლება სავალდებულო არ არის.

6. სახალხო განათლების სამინისტროსთან დაარსდა სკოლის რეფორმისა და სასწავლო კომიტეტები. სკოლის რეფორმის კომიტეტმა შეიმუშავა სკოლის რეორგანიზაციის სასურველი პროექტი, შეადგინა პროგრამები პირველ დაწყებით (ოთხწლიანი სკოლის) სკოლებისათვის. სასწავლო კომიტეტმა განიხილა მთელი რიგი არსებული სახელმძღვანელო წიგნებისა და გამოიტანა თავისი დასკვნა ამა თუ იმ წიგნის ღირსება-ნაკლის შესახებ. როგორც რეფორმის, ისე სასწავლო კომიტეტი განაგრძობენ აღმშენებლობით მუშაობას.

7. სახალხო მასწავლებელთა მოსამზადებლად იმართებოდა სისტემატიური ხასიათის პედაგოგიური კურსები, დიდი ყურადღება მიექცა ხელგარჯილობის სწავლების საქმეს სკოლებში.

8. სამინისტრომ დიდი დახმარება გაუწია კერძო ორგანიზაციებს და დაწესებულებებს წიგნების გამოცემლობის საქმეში. აწვდიდა მათ შეღავათიან ფასებში საბეჭდ ქაღალდს და სუბსიდიებს. ამ დახმარების შედეგია, რომ სიბავშო ჟურნალი „ნაკადული“, „ჯეჯილი“, პედ. ჟურ. „განათლება“ განაგრძობენ არსებობას. ამ დახმარების, შედეგია

რომ წერა-კითხვის საზოგადოებამ, მთავრიშვილმა და აშხ. „მერანმა“ და სხვა გ-ცემელმა მრავალი წიგნი გამოსცეს.

9. არ იყო დადიწყებული სკოლის გარეშე განათლების საქმეც, განათლების სამინისტროს დახმარებით ერობებმა მოიწვიეს განსაკუთრებული ინსტრუქტორები, რომელნიც ხელმძღვანელობენ ბიბლიოთეკებს, სახალხო კითხვებს, მოძრავ სკოლებს და სხვა.

10. სახალხო დაწყებით და უმაღლეს დაწყებით სკოლების რიცხვი თვალსაჩინოთ გამრავლდა.

11. მასწავლებელთა კავშირს გადაეცა მანგლისის აგარაკი და შენობების შესაკეთებლად საგრძნობი თანხა. იმავე კავშირს გადაეცა 10 მილიონი მასწავლებელთა კოოპერატივის მოსაწყობად, კოოპერატივი უკვე მოქმედობს.

12. გაიგზავნა საზღვარ გარეთ მთელი რიგი ახალ-გაზრდებისა სხვა და სხვა სპეციალ დაზგში სწავლა-განათლების მისაღებათ, რისთვისაც დაარსდა სახელმწიფო სტიპენდიები.

13. განათლების სამინისტრომ მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა ქართული ხელოვნებას, ქართული ღრამის საქმეს. მიიღო თავის მზრუნველობის ქვეშ ქართველი მწერალ პოეტები და მსახიობები.

14. რამდენადაც შესაძლებელი იყო, არსებულ პირობებში, გააუმჯობესა სახალხო მასწავლებელთა ნივთიერი მდგომარეობა და სხვა...

ბ) სრულ საქ. მასწავლ. კავშ. კოოპერატივი.

სრულ. საქ. მასწავლ.-თა კავშირის კოოპერატივს უკვე გადასცა მთავრობამ დანაპირი 2 მილიონი მან. დახმარების სახით და რვა (8) მილიონი მ. სესხად. კოოპერატივმა უკვე დაიწყო მოქმედება: მოიპოვა შესაფერი ბინა რუსთაველის ქუჩაზე და შეუდგა სურსათ-სანოვავის და სხვა საქონლის შეძენას აგენტების საშვალებით საქართველოს ყოველ კუთხეში. ფიქრობენ რაც შეიძლება დაჩქარებით მიაწოდონ მასწავლებლებს შეღავათიან ფასებში პირველი მოთხოვნილების საგნები მაინც. ზოგიერთ პროვინციის კავშირებს უკვე ეძლევათ კოოპერატივიდან საქონელი. კოოპერატივის წევრად ჩაწერა გრძელდება, საწევრო გადასახადი არის 525 მან. თვითეულ მასწავლებელზე.

ეროვნული საკრებულო
ბიბლიოთეკა

სრ. საბ. მასწ. კავშ. ბაზოცემები:

- 1) ძერწვა-სურათებიანი სახელმძღვანელო ბავშვებისათვის 70 მ.
- 2) „შრომის სკოლა“, გ. კერშენშტეინერი 50 მ.
- 3) „თავისუფალი აღზრდის თეორია“, ვეტცელისა ნაწ. I . 60 მ.
- 4) „სამი კნუტი“ — ზღაპარი პატარა ბავშვებისათვის სურათ. 40 მ.
- 5) „ძველ და ახალ მწერალთა და გამოჩენილ პედაგოგთა
აზრი აღზრდის შესახებ“ 200 მ.

მისამართი: საქართველოს მასწავლებელთა წიგნის მაღაზია,
პლესხანოვის პრ. № 55.

1921 წ. იანვრიდან დაიბეჭდება ჟურნ.: „განათლება“-ში აღ.
ჭიჭინაძის ნაწერი: „მოგონება“ და სხვა.

3 20
1920

3361 150 256.